

ДОСЛІДНИЦЬКА СЛУЖБА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА НБУВ

Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення

/ моніторинг інформаційного поля /

№ 1 (січень 2026)

КИЇВ 2026

Засновники: Дослідницька служба Верховної Ради України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна юридична бібліотека.
Заснований у 2024 році. Видається щомісяця.
Редакційна колегія: Л. Ваолевська, Н. Іванова, І. Мищак, Ю. Половинчак

**ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ:
ГРОМАДСЬКЕ ОБГОВОРЕННЯ
/ моніторинг інформаційного поля /**

№ 1 (січень 2026)

Укладачі:

Н. Іванова (відповідальна за випуск),
О. Гаранін, О. Карашук, С. Юхно.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.

Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення / Дослідницька служба
Верховної Ради України, Національна юридична бібліотека НБУВ.
Київ, 2026. Вип. 1

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНА ВЛАДА

Діяльність Кабінету Міністрів України, Бюро економічної безпеки України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг	3
---	---

ПРАВОВА ПОЛІТИКА

Боротьба з проявами дискримінації	4
Проект книги 7 «Сімейне право» Цивільного кодексу України	9
Спадкування частки у праві спільної сумісної власності	24
Проект книги 5 «Зобов'язання» Цивільного кодексу України	25
Проект книги 3 «Речеве право» Цивільного кодексу України	31

ЕКОНОМІЧНА ТА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Реєстрація платників єдиного податку платниками податку на додану вартість	36
---	----

ПУБЛІЧНА ВЛАДА

Діяльність Кабінету Міністрів України, Бюро економічної безпеки України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг

Матеріал на сайті «Центр політико-правових реформ»

Нові законодавчі пропозиції щодо Уряду, Бюро економічної безпеки України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг

Подія

У грудні 2025 року у Верховній Раді України були зареєстровані законопроекти, які стосуються Кабінету Міністрів України, Бюро економічної безпеки України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг:

– «Про внесення змін до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» щодо оприлюднення додаткових матеріалів до актів Кабінету Міністрів України» (реєстр. № 14308 від 16.12.2025 р.). Він передбачає обов'язок Уряду попередньо оприлюднювати на своєму офіційному веб-сайті проекти його актів із додатковими матеріалами до такого акту. Ця норма має замінити норму про те, що попередньому оприлюдненню, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, підлягають проекти Уряду, що мають важливе суспільне значення та визначають права і обов'язки громадян України. А також пропонується додавати до оприлюдненого акта Кабінету Міністрів України пояснювальну записку з додатками до неї. Ініціатором законопроекту є член депутатської групи «Відродження України» О. М. Юрченко;

– «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій здійснення повноважень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (реєстр. № 14282 від 08.12.2025 р.). Ним, зокрема, пропонуються зміни до Закону України «Про державну службу», відповідно до яких цей Закон не повинен поширюватися на Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Ініціаторами законопроекту є народні депутати України від політичних партій «Слуга народу» та «Голос» А. В. Жупанин, М. М. Хлапук, А. В. Костюх, О. В. Семінський, А. О. Радіна, І. Р. Совсун, В. В. Цабаль, Р. П. Грищук, Р. А. Підласа, Я. І. Железняк, О. В. Мовчан;

– «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення інституційної спроможності у сфері зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення захисту національного товаровиробника» (реєстр. № 14270-1 від 17.12.2025 р.). Ним, зокрема, пропонуються зміни до законів України «Про Бюро економічної безпеки України», «Про центральні органи виконавчої влади» «Про Кабінет Міністрів України». Зміни передбачають наділення Бюро економічної безпеки України спеціальним статусом. Ініціатором законопроекту є позафракційна народна депутатка України Л. А. Буймістер.

Оцінка ЦППР

Експерти ЦППР не підтримують такі законодавчі зміни з наступних міркувань.

Оприлюднення додаткових матеріалів до всіх проектів актів Кабінету Міністрів України та до прийнятих актів, на нашу думку, є недоцільним. Така інформація буде необхідною не всім, а лише тим, кого стосується цей акт або хто має зацікавленість (напр., професійну) проаналізувати весь процес його розробки та його зміст. При цьому для таких випадків зацікавлені особи можуть використати механізм звернення до Уряду із запитом про отримання публічної інформації. До того ж висвітлення такої інформації перевантажуватиме Секретаріат КМУ додатковою та не завжди потрібною роботою, відволікаючи від основних обов'язків. Тому, на нашу думку, варто залишити чинну норму Закону.

Виведення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, з-під сфери дії Закону України «Про державну службу» матиме наслідком збільшення кількості виключень з цього Закону, які загрожують єдності та цілісності системи державної служби України. Наразі Національна комісія належить до системи центральних органів виконавчої влади, а її співробітники реалізують повноваження із практичного виконання завдань і функцій держави. Така законодавча ініціатива є продовженням хибного прецеденту, в основі якого є, зокрема, виключення з-під дії Закону України «Про державну службу» в лютому 2024 року Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (Законом України № 3585-IX від 22.02.2024 р.).

Щодо БЕБ, то його подвійна видова належність (і бюро, і ЦОВВ зі спеціальним статусом) створюватиме складнощі у визначенні особливостей його правового статусу та вноситиме додатковий дисбаланс у чистоту видової класифікації інших ЦОВВ (адже такий випадок, на жаль, не перший).

До того ж збільшення кількості ЦОВВ зі спеціальним статусом не є доцільним. Фактично це органи-винятки із загального підходу до побудови системи органів виконавчої влади України. Вони мають особливості призначення та звільнення їх керівників, особливості своєї діяльності. Їх кількість має бути мінімальною, а підстави для надання такого статусу – вагомими та аргументованими. До того ж наше законодавство не містить чітких критеріїв та підстав утворення таких органів, чим не варто зловживати на практиці.

Тому, на нашу думку, розглянуті законопроекти мають бути переглянуті та доопрацьовані. (<https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevuj-analiz-20-26-sichnya-2026-roku/>). – 2026. – 27.01).

ПРАВОВА ПОЛІТИКА

Боротьба з проявами дискримінації

Матеріал на сайті «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем»

Висновок гендерно-правової експертизи проєкту Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» № 13597 від 04.08.2025

Опис законопроекту

У пояснювальній записці задекларовано, що законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (далі – законопроект, проєкт закону) спрямований на посилення правового захисту постраждалих осіб, запровадження ефективних механізмів реагування на випадки дискримінації та правопорушень з мотивів нетерпимості з метою наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу у сфері дотримання прав людини та виконання низки проєвропейських зобов'язань України.

Крім цього, згідно з обґрунтуванням авторів/ок проєкту закону, останній має на меті узгодити термінологію Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Кримінального кодексу України (далі – КК України), Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» у частині кваліфікації різних форм та проявів нетерпимості, а також встановлення відповідальності за прояви дискримінації та нетерпимості, що дозволить забезпечити ефективний

захист прав людини, підвищити рівень толерантності в суспільстві та наблизити національне законодавство до міжнародних стандартів у сфері протидії дискримінації.

Основні положення законопроекту

Порівняльна таблиця

Законопроект пропонує:

- інтеграцію терміну «**нетерпимість**» у закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та внесення змін до визначення поняття «**дискримінація**»:

нетерпимістю вважається:	дискримінацією вважається:
“ відкрите, упереджене, негативне ставлення стосовно особи та/або групи осіб відмінними за їх такими ознаками, як раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, статева приналежність , вік, інвалідність, стан здоров’я, етнічне, національне та соціальне походження, громадянство, сімейний і майновий стан, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, місце проживання, мова , або іншими ознаками”.	“ ситуація , за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі , сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку, інвалідності, стану здоров’я, етнічного, національного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними”.*

- **уніфікацію термінології**, використання терміну «нетерпимість» у положеннях КК України (ст.ст. 67, 115, 121, 122, 126, 127, 129, 161, 300) у розумінні закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»;

- **вилучення** з диспозиції ст. 161 КК України положень **про кримінальну відповідальність** за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв’язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору

* Кольорове виділення здійснене з метою наочної демонстрації відмінностей між пропонованими визначеннями “нетерпимості” та “дискримінації”, де **червоний** – відмінне, **зелений** – спільне, **жовтий** – подібне у формулюваннях.

шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками та встановлення у ст. 161 КК України кримінальної відповідальності за публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості щодо особи та/або групи осіб за їх ознаками;

- **встановлення адміністративної відповідальності** за діяння, не поєднані з насильством або погрозою його застосування, що призвели до дискримінації особи чи групи осіб у КУпАП (ст. 188-58 «Порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації»);

- внесення змін до ст. 477 КПК України та виключення ст. 161 КК України з переліку кримінальних правопорушень, які можуть бути розпочаті лише **на підставі заяви** потерпілого;

- визначення, що **військовослужбовці та інші особи**, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації несуть відповідальність на загальних підставах;

- **врегулювання механізму реагування** на злочини, вчинені з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, стан здоров'я тощо.

Відповідність принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Відповідно до даних Всесвітнього економічного форуму за 2024 рік, з динамікою теперішнього прогресу, для досягнення повної гендерної рівності світові знадобиться 133 роки (орієнтовано у 2158 році). Одним із чинників, який є відверто шкідливим і який перешкоджає цій цілі є гендерна дискримінація, що може спричиняти формування гендерних бар'єрів, а також призводити до насильства за ознакою статі. Відповідно до ідеї, закладеної у шкалі Олпорта, дискримінація у подальшому може призводити до фізичних нападів (сексуального насильства, наприклад, чи сексуальних домагань), а надалі призводити до прагнення та цілеспрямованих дій на винищення іншої групи (наприклад, феміцид чи геноцид).

Крім цього, з огляду на зобов'язання України перед ЄС у контексті євроінтеграції, варто гармонізувати українське законодавство із нормативно-правовою базою ЄС (детальніше про це – у наступному розділі). Повертаючись до проекту закону, за результатами його текстуального аналізу було виявлено такі ключові терміни, які можуть свідчити про його можливу гендерну чутливість: «статі», «сексуальної орієнтації», «гендерної ідентичності», «сімейного ... стану», «статева приналежність» (відмінки збережено з оригіналу – авт.).

Стаття 115 «Умисне вбивство», пункт 14 у чинній редакції містить кваліфікуючу норму про умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Однак, по-перше, поняття «нетерпимість» наразі не є визначеним в українському законодавстві. По-друге, перелік, що стосується раси, національності чи релігії обмежує коло ознак, на основі яких може вчинятися такий злочин. Зокрема, йдеться про злочини, що вчиняються на ґрунті статі/гендеру. Найпоширенішим із них є **феміцид** (femicide, feminicide) – гендерно зумовлене вбивство жінок та дівчат. Відповідно до шкали Олпорта, феміцид очолюватиме піраміду ненависті як один з найжорстокіших проявів насильства. Феміцид зумовлений дискримінацією жінок і дівчат, нерівними співвідношеннями влади, гендерними стереотипами або шкідливими соціальними нормами. Законопроект пропонує внести такі зміни до цього пункту: «з мотивів нетерпимості». До слова, ідентичні зміни стосуються ст. ст. 121, 122, 126, 127*, 129, 300 КК України. Пропонується внести зміни до ст. 161 КК України, яка стосується

* У цьому контексті слід звернути увагу на недолік законотворчої техніки, оскільки п.2 ст. 127 КК України у чинній редакції (17.07.2025) сформульована наступним чином: “Те саме діяння, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з метою дискримінації, у тому числі з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості”. Пропонується змінити її так: “Те саме діяння, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб з мотивів нетерпимості”. Тобто, фактично, кваліфікуючою ознакою пропонується визначити вчинення злочину з мотивів нетерпимості за попередньою змовою групою осіб СПІЛЬНОЮ кваліфікуючою ознакою, що видається недоречним у цьому випадку

«Умисних дій, спрямованих на ... пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками ... статі ... або іншими ознаками» та змінити її таким чином: «Публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості щодо особи та/або групи осіб за їх ознаками».

КУпАП пропонується доповнити ст. 188-58 «Порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації» такого змісту: «Діяння, не поєднані з насильством або погрозою його застосування, що призвели до дискримінації особи чи групи осіб». Важливо звернути увагу на те, що протоколи про правопорушення за ст. 188-58 мають право складати уповноважені особи секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представники/ці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що під час правозастосування сприятиме належному реагуванню на такі правопорушення.

У контексті дієвості чинного законодавства, а саме статті 161 КК України (у редакції станом на вересень 2025 р.), варто звернутися до Єдиного державного реєстру судових рішень, де станом на 1 вересня 2025 року міститься **73** результати на запит вироків за ст. 161 КК України з 2019 року. З них лише один вирок стосується гендерної ідентичності, усі інші – національної (45), регіональної (3), расової (8) чи релігійної (36) ворожнечі та ненависті, в одному випадку – за мовними ознаками, а також в одному – за ознакою інвалідності. Отже, зміни до законодавства все ж потрібні для того, аби уможливити якісну та ефективну ідентифікацію дискримінації, наприклад, за ознакою статі, та нетерпимості у кримінальних правопорушеннях, а також реального притягнення кривдників до відповідальності.

Для комплексного реагування на такі види правопорушень варто, крім законодавчих змін, також удосконалити техніки правозастосування, серед іншого, через проведення навчання для правоохоронних органів та інших суб'єктів, що уповноважені реагувати на такі правопорушення.

Окремої уваги заслуговує й термінологічне питання відмінності понять «**статева приналежність**» (у визначенні нетерпимості) і «**стать**» (у визначенні дискримінації). За визначенням, що ґрунтується на основі словника «Merriam Webster», **стать** – це «певний набір первинних і вторинних біологічних ознак, які ми отримуємо від народження. Стать визначають наші геніталії, а також вторинні статеві ознаки, як-от розвинутість молочних залоз чи менструація». Однак незрозуміло, що автори/ки законопроекту вкладали у термін «статева приналежність». Варто у тексті законопроекту замінити термін «статева приналежність» на «стать» для уникнення подвійного тлумачення терміну.

Відповідність нормативно-правовим актам України

Ст. 24 Конституції гарантує рівність прав жінки й чоловіка та відсутність дискримінації за ознакою статі. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає, що рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків. Своєю чергою, дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Відповідно до ст. 2 закону України «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні», законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

У пояснювальній записці також міститься згадка про те, що законопроект забезпечить виконання підпункту 3 пункту 105 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р., пунктів 26, 52, 53 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106, Дорожньої карти з питань верховенства права та плану заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»».

Отже, аналізований проект закону відповідає нормативно-правовим актам України, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Відповідність міжнародним стандартам

За результатом аналізу офіційних перекладів міжнародно-правових актів, положення законопроекту не суперечать таким:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, та протоколи до неї;
- Європейська соціальна хартія (переглянута);
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми;
- Конвенція про права осіб з інвалідністю;
- Конвенція Міжнародної організації праці № 156 про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками;
- Конвенція Міжнародної організації праці № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Загальна декларація прав людини;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин;
- Резолюція 47/135 Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин»;
- Пекінська декларація;
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Європейський суд з прав людини наголошує: «Гармонійна взаємодія людей і груп з різними особистостями є необхідною умовою для досягнення соціальної згуртованості («Бейзарас та Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania), 2020, §§ 106-107, та наведені в цьому рішенні посилання). Висловлювання, які поширюють, підбурюють, заохочують або виправдовують насильство, ненависть або нетерпимість щодо особи чи групи осіб («мова ворожнечі»), ставлять під загрозу соціальну згуртованість і створюють ризик насильства та порушення прав інших осіб. Таке вираження поглядів може створювати середовища, які сприяють злочинам на ґрунті ненависті та розпалюють широкомасштабні конфлікти».

Важливо звернути увагу також і на звіт Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу 2025 року. У цьому документі вказано, що «...українське законодавство наразі **не відповідає *acquis* ЄС**, тобто Рамковому рішенню 2008 року про боротьбу з расизмом і ксенофобією, зокрема в частині визначень і сфери застосування

цих злочинів [щодо нетерпимості]. Систематичний збір даних про злочини на ґрунті ненависті ще не налагоджено, а сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність не охоплюються кримінальним законодавством. ... Україна повинна послідовно впроваджувати стратегічні заходи щодо боротьби з расизмом, захисту прав ЛГБТІК+ осіб та прав осіб з інвалідністю».

Висновок за результатами експертизи

Проект закону є гендерно чутливим та потребує доопрацювання. Це означає, що проект закону враховує проблеми гендерної нерівності, дискримінації за ознакою статі чи гендеру в різноманітних проявах, однак потребує врахування низки рекомендацій для його покращення.

Рекомендації

По-перше, варто змінити формулювання, запропоноване законопроектом у п. 2 ст. 127 КК України, на таке: «Те саме діяння, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів нетерпимості». По-друге, у тексті законопроекту замінити термін «статева приналежність» на «стать» для уникнення подвійного тлумачення терміну. (<https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2026/01/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA-%D0%93%D0%9F%D0%95-13597-.pdf>). – 2026. – 28.01).

Проект книги 7 «Сімейне право» Цивільного кодексу України

Матеріал на сайті «Національна асоціація адвокатів України»

Зауваження та пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією), книги 7 «Сімейне право»

НААУ послідовно та на постійній основі здійснює роботу, спрямовану на вдосконалення норм сімейного права. Ще у 2021 році Комітет НААУ з питань сімейного права висловив свою позицію щодо Концепції оновлення Цивільного кодексу України, зокрема стосовно доцільності включення до його структури книги 7 «Сімейне право» та книги 8 «Міжнародне приватне право». Увагу акцентовано на значенні Сімейного кодексу України як окремого нормативно-правового акта, що регулює сімейні правовідносини та спрямований на зміцнення сім'ї як базового соціального інституту. Визнаючи, що загалом Сімейний кодекс України ефективно виконує покладені на нього функції, учасники обговорення погоджувалися з тим, що окремі закріплені ним правові інститути потребують розвитку та вдосконалення надалі, зокрема інститут батьківської опіки, шлюбного договору, а також режиму спільної сумісної власності подружжя. Модернізація сімейного законодавства України має здійснюватися паралельно з рекодифікацією Цивільного кодексу України, зі збереженням самостійного статусу Сімейного кодексу як законодавчого акта, який довів свою результативність у сфері правового регулювання сімейних відносин. Незважаючи на приватноправовий характер сімейного права та концепцію цивільного права як комплексної галузі, що охоплює приватноправові відносини, сімейне право доцільно розглядати як самостійну галузь законодавства.

Проведеним правовим аналізом проекту книги 7 Цивільного кодексу України «Сімейне право», оприлюдненим Верховною Радою України до громадського обговорення 23.11.2025, виявлено положення, що потребують доопрацювання, у зв'язку із чим висловлюємо такі зауваження та пропозиції.

Щодо відсутності регламентованих завдань щодо зміцнення сім'ї як соціального інституту

Перше, що привертає увагу – це відсутність в запропонованому проекті Цивільного кодексу регламентованих завдань, які визначалися Сімейним кодексом України, як зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; побудови сімейних відносин на паритетних

засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням.

Як вбачається з преамбули проєкту Цивільного кодексу, законодавець робить акцент на розвиток особистості, її автономії, приватності тощо, а саме:

«Усвідомлюючи понад тисячолітню історію державотворення та розвитку української правової культури, підтверджуючи, що найвищою метою приватного (цивільного) права є служіння вільному розвитку особистості, забезпечення поваги до людської гідності, автономії волі та неприпустимості втручання у приватне життя як його фундаментальних цінностей, визнаючи, що особисті права закладають підвалини приватного (цивільного) права, а їх прояви є еманациєю гідності та автономії людини, встановлюючи непорушність права приватної власності як основи економічної свободи та особистої незалежності, а також утверджуючи свободу договору і свободу підприємництва...».

Перелік визначених у законопроекті засад приватного (цивільного права) також вказує на акцент законодавців саме на автономії та розвитку особистості.

Так, законодавець визначає загальними засадами приватного права: 1) юридичну рівність та недискримінацію суб'єктів приватних відносин; 2) приватну автономію; 3) диспозитивність; 4) неприпустимість свавільного втручання у сферу приватного та сімейного життя людини; 5) заборону протиправного позбавлення права власності; 6) свободу договору або іншого правочину; 7) свободу підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 8) недопущення отримання переваг зі своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки, заборону зловживання правом; 9) судовий захист цивільного права та/або охоронюваного законом інтересу; 10) справедливість, добросовісність, розумність.

Цінність та важливість кожного індивіда в суспільстві безспірна і розвиток особистості, захист особистих прав, свобод та інтересів є важливим підґрунтям розвитку суспільства. Разом з тим держава має не лише дбати і про сім'ю, як основу будь-якої державності. Філософи та психологи різних часів завжди приділяли сім'ї першочергове значення в розвитку суспільства та держави. Так, Арістотель стверджував, що сім'я – первинна форма співжиття людей, природна спільнота, з якої постає держава; вона покликана забезпечити повсякденні потреби людини («Політика»); Георг Вільгельм Фрідріх Гегель вказував, що сім'я – це етична спільнота, заснована на любові, у якій індивіди відмовляються від ізольованої самостійності заради єдності («Філософія права»); Іммануїл Кант розглядав сім'ю як правовий моральний союз, що ґрунтується на взаємних обов'язках, насамперед між подружжям, а також між батьками й дітьми. У межах цього союзу особи пов'язані не лише правом, а й моральною відповідальністю, що впливає з категоричного імперативу («Метафізика моралі»); Зигмунд Фройд вважав, що сім'я – первинне середовище формування особистості, де закладаються базові моделі емоційних зв'язків і поведінки; Талкотт Парсонс стверджував, що сім'я – соціальна система, відповідальна за первинну соціалізацію дітей і стабілізацію дорослих членів суспільства.

В Україні сім'я як основний елемент суспільства була і залишається берегинею людських цінностей, культури та історичної спадкоємності поколінь, чинником стабільності і розвитку. Завдяки сім'ї міцніє і розвивається держава, зростає добробут народу.

За останні роки, необережні та некоректні законодавчі визначення стосовно шлюбу, а саме застосування до справи про розірвання шлюбу терміну «малозначна справа» призвело до знецінення інституту шлюбу, що загалом має негативне значення для українського суспільства. Скасування Сімейного кодексу України як самостійного законодавчого акта наразі може мати ще більш негативні наслідки для суспільства, особливо під час війни. Закон – це рамка, він вказує, що можна, а що ні. Наповнення закону цінністю перетворює букву закону на дух закону.

Зі змісту книги 7 «Сімейне право» чітко не визначено, яку цінність законодавець вкладає в цей закон, які ролі в суспільстві визначаються сім'ї та шлюбу, що має превалювати при вирішенні спірних питань в сімейних правовідносинах – особиста автономія чи єдність сім'ї.

Убачається, що включаючи Сімейне право як одну із книг в Цивільний кодекс, ми втрачаємо завдання та засади, на яких базувався Сімейний кодекс України. Для повного та системного аналізу книги 7 необхідно детально розуміти основні засади та завдання, які покладені в основу рекодифікованого Цивільного кодексу, адже статті книги 7 мають узгоджуватися із тими принципами, що зазначені в загальній частині рекодифікованого Цивільного кодексу. Особливо беручи до уваги, що низка питань, зокрема опіки та піклування над дітьми, із Сімейного кодексу були перенесені до першої книги проєкту рекодифікованого Цивільного кодексу.

Щодо врахування сучасних тенденцій

Загалом, оновлений формат «Сімейного права» враховує сучасні тенденції розвитку суспільства та в багатьох аспектах відповідає потребам українського суспільства. Разом з тим хотілося б звернути увагу законодавця на аспекти, які потребують додаткових опрацювань та узгоджень. Деякі новели законодавства направлені на формування нових інституцій, що зі свого боку тягне за собою не лише комплексне оновлення інших нормативно-правових актів, але й оновлення суспільних правовідносин, порядків взаємодії, зміни традиційних парадигм, що потребує часу для їх формування.

Так, законодавець у рамках книги 7 неодноразово застосовує термін «**доброзвичайність**» (ст.ст. 1, 42, тощо), який потребує змістовного тлумачення, зокрема в рамках правозастосування.

Новела щодо релігійного обряду шлюбу потребує доопрацювання задля забезпечення правової визначеності з огляду на конституційні гарантії, відповідно до яких церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Україна є світською державою і забезпечує право особи на свободу совісті. З аналізу ст. 13 проєкту вбачається введення понять «вчинення релігійного обряду шлюбу» та надалі його реєстрація в органах РАЦС. Саме *«при внесенні актового запису про реєстрацію шлюбу до Державного реєстру актів цивільного стану на підставі повідомлення релігійної організації, внесеної до реєстру організацій, які вправі вчиняти релігійний обряд шлюбу, орган державної реєстрації актів цивільного стану перевіряє дотримання вимог цього Кодексу щодо умов укладення шлюбу»*. Отже, у разі вчинення релігійного обряду шлюбу не перевіряються умови його дотримання, що створить додаткові складнощі у правозастосуванні.

Пропозиція здійснення релігійною організацією релігійного обряду шлюбу, який є підставою для внесення актового запису про реєстрацію шлюбу до Державного реєстру актів цивільного стану, фактично наділяє церкву владними повноваженнями, що не узгоджується з конституційними нормами. Слід зважати на практичні аспекти розірвання таких шлюбів, адже законодавчі підстави не завжди узгоджуються з релігійними догмами, що ускладнює дотримання принципу визначеності в контексті ініційованих змін.

Щодо введення поняття «фактичний сімейний союз»

У статті 3 пропонується ввести поняття «фактичний сімейний союз», яким визнається проживання двох осіб протилежної статі однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо вони не перебувають в іншому шлюбі. З підходу законодавця на відносини у фактичному сімейному союзі поширюються положення глав 10, 13 та 14 цієї Книги, а саме положення правового режиму майна подружжя, загальні положення про утримання та права й обов'язки подружжя по утриманню.

Не підтримуємо пропонованих змін, адже за таких положень шлюбний союз взагалі нівелюється. Гарантії шлюбного союзу не можуть безумовно застосовуватися до фактичного сімейного союзу. Такі стосунки в більшості випадків є договірними саме через те, що кожен партнер із такого союзу не готовий брати на себе весь спектр прав та обов'язків подружжя. Фактичний сімейний союз – це особливе ставлення осіб до відповідальності під час сімейного життя і книга «Спадкування» свідчить про різницю перебування осіб в зареєстрованому чи фактичному союзі.

Кожна особа вправі обирати спосіб створення своїх відносин та сім'ї, проте гарантії, які надаються державою подружжю, роблять ці відносини унікальними і цінними. Обрання

форми створення сімейного союзу без реєстрації шлюбу є вільним та свідомим вибором осіб, який доцільно регулювати в договірному порядку, шляхом укладання відповідних договорів, визначаючи роль кожного у створенні такого союзу. Проте застосування до фактичного сімейного союзу положень про спільну сумісну власність є недоречним. Переносити в оновлений кодекс старі положення, які лише створюють підстави для складних судових спорів, не доцільно.

Якщо наречені, заручені та подружжя можуть укладати шлюбний договір, то особи, обираючи фактичний сімейний союз, також повинні мати право на укладання відповідного договору, яким би визначалися основні положення щодо прав та обов'язків кожного з партнерів. На нашу думку, це б зменшило потік звернень до суду для вирішення спорів, що випливають із встановлення фактів фактичного проживання однією сім'єю.

Надання особам, які вирішили спільно проживати, але при цьому не мають наміру одружуватися, укладати свою «сімейну конституцію» зробило б такі відносини відкритими, зрозумілими, відповідальними.

Наразі навіть місячне проживання осіб разом ставить під ризик такі відносини через можливість застосовувати до таких відносин гарантії подружнього життя. Війна в Україні вже оголила проблематику таких відносин, тому вважаємо, що питання «фактичний сімейного союзу» потребують доопрацювання та не можуть бути прийняті у пропонованій редакції.

Щодо участі органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів

З аналізу запропонованої редакції ст. 6 вбачається, що законодавець розрізняє такі повноваження органу опіки, як сприяння суду у встановленні обставин справи (ч. 4) та участь під час розгляду судом справ і надання письмового висновку щодо розв'язання справи (ч. 5).

За такого підходу не визначеним залишається статус органу опіки та піклування у разі сприяння суду у встановленні обставин: чи повинен орган опіки та піклування залучатися як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, чи суд може звертатися до органу опіки та піклування з відповідним дорученням без залучення його до участі в справі тощо.

Доцільним вбачається конкретизація статусу органу опіки та піклування для сприяння суду у зборі доказів (ч. 4), а також ініціювання внесення подальших змін до Цивільного процесуального кодексу та Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866, з метою визначення порядку сприяння суду у зборі доказів та удосконалення механізму / підходу до підготовки висновків органу опіки та піклування.

Щодо зниження шлюбного віку

Недоцільною та такою, що суперечить міжнародному регулюванню, видається пропозиція можливості зниження шлюбного віку до 14 років, у той час як Україна взяла на себе зобов'язання. Зокрема, Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» підтримано проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» та проголошено забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, зокрема ціль 5 Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат. Однією зі складових цієї цілі є підціль 5.3 – **ліквідація всіх шкідливих практик, такі як дитячі, ранні та примусові шлюби** та каліцтво жіночих геніталій, до 2030 року.

Відповідно до Конвенції про права дитини дитиною вважається особа до 18 років, відтак укладання шлюбу особою до 18 років є дитячим шлюбом і не відповідає вимогам міжнародного законодавства. Зауважимо, що демократичні країни удосконалюють своє законодавство, встановлюючи заборону на укладання шлюбу до 18 років, зокрема у Великій Британії прийнято Закон Про шлюб та цивільні партнерства 2022 року (Marriage and Civil Partnership Act 2022), яким встановлено мінімальний вік для укладання шлюбу 18 років та усунуто можливість укладання шлюбу з 16 років.

Крім того, слід звернути увагу, що у Сімейному кодексі України існувала норма, яка надавала право знизити шлюбний вік до 14 років, така норма була змінена у 2012 році, як така, що не відповідає міжнародному законодавству, і можливість зниження шлюбного віку було встановлено лише до 16 років (Закон № 4525-VI 15 березня 2012 року).

Відтак вказана пропозиція видається кроком у минуле, нівелюючи вимоги міжнародного права та прогресивний розвиток українського законодавства.

Щодо положень про примушування до збереження шлюбних відносин

Викликає нерозуміння норма ч. 3 ст. 9 проєкту «Примушування до збереження шлюбних відносин, у тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом».

Якщо зазначена поведінка є правопорушенням, відповідальність за яке встановлено відповідними нормами законодавства, то викликає питання необхідність такої норми в сімейному законодавстві. Вважаємо за доцільне залишити регулювання відповідальності відповідними галузям права та не привносити норму, яка не має правового застосування, у проєкт.

У зв'язку із цим викликає неоднозначне сприйняття стаття 10 проєкту «Право на припинення шлюбних відносин». Оскільки шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки, то будь-яке обмеження вільної згоди є порушенням права на особисту недоторканність особи. Видається недоцільним встановлювати право на припинення шлюбних відносин, адже воно впливає саме з принципу вільної згоди цих відносин.

Також анахронізмом виглядає норма про підставу для розірвання шлюбу – небажання або неспроможність народження дитини, адже єдиною підставою для розірвання шлюбу є відсутність вільної згоди перебувати в ньому та суперечність інтересам чоловіка або дружини.

Недоречним вважаємо встановлювати право на повторний шлюб, адже будь-яка особа, яка не перебуває у шлюбі, може його укласти, а отже, особа, яка вже перебувала в шлюбі, який припинився, не потребує додаткового встановлення права укладати шлюб.

Заперечуємо проти намагання повернути у сімейне законодавство норми, які були змінені раніше.

Як наприклад **інститут заручин**, стаття 17 проєкту. Зазначений інститут існував у СК України з моменту його прийняття у 2003 році до 2006 року, коли було змінено ст. 31 СК України. Видається недоцільним повертати ті норми, які не мали застосування ще 20 років тому назад, у сучасне законодавство. Разом з тим пропонується до наступного обговорення можливість відшкодування моральної шкоди у зв'язку з відмовою від укладання шлюбу.

У частині норми проєкту **щодо обмеження права на ініціювання розірвання шлюбу під час вагітності жінки чи року після народження дитини** лише 24.11.2024 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» № 4073-IX, яким вказані норми виключено з чинного СК України. Вважаємо безпідставним та таким, що суперечить нормам міжнародного права та зобов'язанням України у забезпеченні гендерної рівності подружжя повернення вказаних норм у сімейне законодавство.

Позитивним вважаємо **виключення норми про «правозгідність» шлюбу** (ст. 37 чинного СК України) та впровадження норми про недійсність шлюбу у зв'язку зі зміною статі. Також заслуговує на увагу можливість укласти договір про окреме проживання подружжя.

Недоцільним видається запровадження **можливості розривати шлюб у нотаріальному порядку**, особливо у разі, коли подружжя має дітей. Нотаріальна діяльність не може передбачати оцінку розподілу батьківської відповідальності чи відповідності договорів найкращим інтересам дитини, адже така діяльність не є властивою нотаріату.

Потребує виваженого підходу та додаткового обговорення **доцільність запровадження норми про право вимагати зміни прізвища на дошлюбне** того із подружжя, хто поведився негідно

(вчинення насильства, кримінального правопорушення, аморального вчинку, зради тощо). Їм'я є особистим немайновим правом особи, яка реалізує його на власний розсуд. Оскільки саме автономія особи містить можливість зміни імені, то вимога зміни імені вбачається втручанням в автономію волі.

Щодо глави 7 Книги 7 «ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ» слід звернути увагу на таке.

Загалом, статті вказаного розділу є зрозумілими та послідовними, звичними у своєму викладенні.

Як вбачається зі ст.ст. 51 – 62 вказаної глави, вони відповідають змісту аналогічних положень ст.ст. 121 – 140 чинного Сімейного кодексу України, при цьому містять низку доповнень.

1. Так, у ч. 1 ст. 52 вказано, що «походження дитини від подружжя визначається **на підставі актового запису про шлюб** та документа закладу охорони здоров'я про народження дитини».

Актовий запис про шлюб – це відомості, якими володіють відділи державної реєстрації актів цивільного стану. Свідоцтво про шлюб – це документ, яким засвідчується реєстрація шлюбу. Тобто для реєстрації народження дитини батьки мають подати лише документ закладу охорони здоров'я про народження дитини, а відомості про шлюб відділи державної реєстрації актів цивільного стану мають перевіряти самостійно.

Розуміючи підхід до спрощення процедури реєстрації народження дитини, мають місце сумніви щодо доступу кожного відділу державної реєстрації актів цивільного стану до актових записів, зроблених іншими відділами, та інформації про шлюб, укладений сторонами за кордоном, в інших державах.

2. У частині 2 ст. 55 **орган опіки та піклування** визнано особою, яка може звертатися з позовом про визнання батьківства чи материнства.

Вважаємо, що в цій категорії справ орган опіки та піклування не може бути суб'єктом звернення до суду, адже це питання пов'язано з особистим правом особи, й орган владних повноважень не може звертатися до суду з вказаного питання.

Виникають сумніви щодо доцільності об'єднання в цій статті положень про визнання батьківства та материнства. Так, у частині 3 вказаної статті зазначено: «3. Позов про визнання батьківства, материнства приймається судом, якщо актовий запис про відповідного з батьків дитини вчинено згідно зі статтею 58 цієї Книги або за відсутності актового запису про народження дитини». Проте запис про батька та про матір у разі невстановленого батьківства чи материнства має різні підстави. Узагальнення статей, якими це питання врегульовувалося, порушує принцип визначеності. Зауваження аналогічного характеру й до ст. 56 проекту ЦК.

3. Потребують уточнення положення ст. 57 «**Спір про батьківство** між чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини», оскільки запропонована редакція визначає право особи, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства. Однак спори про батьківство виникають не лише в ситуаціях, коли жінка перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, але й у випадках, коли жінка мала фактичні відносини з чоловіком.

Пропонуємо вказану статтю назвати «Спір про батьківство», в якій після слів «перебувала у шлюбі» доповнити «або у фактичному сімейному союзі».

4. Поняття «Батьківська відповідальність» є новелою в національному законодавстві, що має сприяти підвищенню батьківської відповідальності батьків стосовно дитини, ставлення до дитини як суб'єкта сімейних правовідносин, уникнення довготривалих спорів між батьками щодо місця проживання дитини. Глава містить новий погляд на розподіл батьківської відповідальності під час виховання дитини, що має сприяти забезпеченню найкращих інтересів дитини.

Так, у ч. 1 ст. 63 надано визначення поняттю «батьківська відповідальність», що охоплює сукупність прав та обов'язків батьків щодо виховання та розвитку дитини, її законного представництва, а також управління майном дитини.

Вважаємо, що «батьківська відповідальність» це широке поняття, яке охоплює обов'язки та права батьків щодо всіх аспектів життя дитини, включаючи забезпечення здоров'я та добробуту дитини, забезпечення безпеки та належних умов життя, прийняття рішень, що стосуються освіти, лікування, розвитку здібностей, захисту прав дитини, несуть відповідальність за неправомірні дії дитини (у випадках, визначених у законі).

Отже, батьки є відповідальними за життя свої дитини з моменту її народження. Пропонуємо зміст ч. 2 ст. 63: «Батьківська відповідальність належить обом батькам з моменту народження дитини доповнити: «та здійснюється батьками спільно до досягнення дитиною повноліття». Переконані, що законодавчо має бути закріплена не лише належність батьківської відповідальності батькам, а й підкреслено активну роль батьків у процесі виховання дитини.

Пропонуємо удосконалити редакцію наступних положень, що відображені у порівняльних таблицях.

Стаття 64. Рівність прав батьків при здійсненні батьківської відповідальності 1. Мати, батько мають рівні права та <u>обов'язки</u> щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. 2. Батьки при здійсненні батьківської відповідальності діють спільно. При вирішенні побутових або повсякденних питань в інтересах дитини кожен з батьків може діяти самостійно. 3. Батьки несуть спільну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Припинення шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхньої батьківської відповідальності за дитину, крім випадків, передбачених договором, законом або визначених рішенням суду.	Стаття 64. Рівність прав батьків при здійсненні батьківської відповідальності 1. Мати, батько мають рівні права та <u>обов'язки</u> стосовно дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. 2. Батьки при здійсненні батьківської відповідальності діють спільно. При вирішенні побутових або повсякденних питань в інтересах дитини кожен з батьків може діяти самостійно. 3. Батьки несуть спільну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Припинення шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг <u>їхніх прав при здійсненні</u> батьківської відповідальності, крім випадків, передбачених договором, законом або визначених рішенням суду.
---	--

У частині 1 вказаної статті «та обов'язки» слід видалити. Перше речення частини 2 доречніше перенести до ст. 63. Якщо вказане стосується прав батьків при здійсненні батьківської відповідальності, не варто в частині 3 цієї статті зазначати «не впливає на обсяг їхньої батьківської відповідальності», адже за визначенням цього поняття у статті 63 – батьківська відповідальність це сукупність прав та обов'язків батьків.

Стаття 65. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини ...5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.	Стаття 65. Обов'язки батьків при здійсненні батьківської відповідальності ..5. Передання дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від батьківської відповідальності за дитину..
---	--

Вважаємо, що для уникнення двозначності в тлумаченні норм цієї глави доцільно використовувати поняття «батьківської відповідальності», а не прав та обов'язків.

Стаття 72 трансформована з «Права батьків щодо виховання дитини» у «Права батьків при здійсненні батьківської відповідальності», частина 3 якої потребує уточнення, адже передання дитини на виховання фізичним та юридичним особам, що може здійснюватися на підставі договору або закону має бути обмежено відповідними часовими проміжками. Тобто передання дитини на виховання фізичним та юридичним особам не може бути постійним. **Термін «передання»** має бути чітко визначений.

Стаття 73 «Права батьків та дитини на спілкування» видається неактуальною, адже як чинне сімейне законодавство, так і цей законопроект, здебільшого використовує поняття «виховання та розвиток дитини». Спілкування є невід'ємною складовою виховання та розвитку, фактично є природним правом людини, тому дублювати цю норму у її чинному змісті є недоцільно.

Незважаючи на застосування у вказаному законопроекті терміна «батьківська відповідальність», доцільно б було замість окремих положень стосовно спілкування з дитиною, визначення місця проживання дитини **застосувати термін «батьківська опіка»**, яка може бути повною чи частковою. При цьому запропонований термін має розумітися як фактична батьківська опіка над дитиною.

Вказаний термін узгоджується із судовою практикою Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду зазначається:

«100. пункті 67 Загального коментаря № 14 від 29 травня 2013 року Комітет ООН з прав дитини зазначив, що в інтересах дитини доцільно виходити зі спільної батьківської відповідальності. Приймаючи рішення в інтересах дитини, суддя має враховувати право дитини мати і зберігати стосунки з обома батьками.

101. У Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 02 жовтня 2015 року № 2079 Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслила необхідність поваги органів влади держав-членів до права батьків нести спільну відповідальність, забезпечивши, щоб сімейне право передбачало у разі роздільного проживання батьків або розірвання шлюбу можливість спільної опіки над дітьми в їх найкращих інтересах на основі взаємної згоди між батьками (пункт 2).

102. Крім того, Парламентська Асамблея Ради Європи звернула увагу, що розвиток спільної батьківської відповідальності допомагає подолати гендерні стереотипи щодо ролей, які нібито призначаються жінкам і чоловікам у сім'ї, і є очевидним відображенням соціологічних змін, які відбулися за останні п'ятдесят років в організації приватної та сімейної сфер (пункт 4).

103. Спільне батьківство слід сприймати як координацію між дорослими у їхніх батьківських ролях і здатність підтримувати та допомагати один одному, воно сприяє покращенню співпраці між батьками та зменшенню ризику потенційних суперечок, оскільки така модель вільна від тягаря переможець-переможений.

104. Водночас труднощі, пов'язані із спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації, і завдяки тривалому контакту батьків ці труднощі поступово зникають. Спільна

фізична опіка сприяє відкритому спілкуванню між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносить користь стосункам матір-дитина і батько-дитина.

105. З урахуванням вищезазначеного, при вирішенні спору між розлученими батьками про визначення місця проживання дитини суд з урахуванням обставин справи має право розглянути питання щодо визначення місця проживання дитини з одним із батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків чи застосування спільної фізичної опіки з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком».

Слід зауважити, що **батьківська відповідальність** – це більш загальне і широке поняття, яке охоплює обов'язки та права батьків щодо всіх аспектів життя дитини. **Батьківська опіка** – це частина батьківської відповідальності, що конкретно стосується питання, хто і як піклується про дитину. У зв'язку із цим статті 75, 77 – 80, 82 потребують удосконалення. В абз. 1 ч. 2 ст. 79 законопроекту пропонується закріпити, що місце проживання малолітньої дитини визначається судом разом з одним із батьків **за адресою** його постійного проживання.

Конкретизація, що місце проживання дитини визначається саме за адресою постійного проживання одного з батьків, є зайвою. Адже, враховуючи право громадян на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, зміна адреси проживання тим з батьків, з ким визначене місце проживання дитини, зумовлюватиме необхідність повторного звернення до суду з метою визначення місця проживання дитини за новою адресою місця проживання. **Тому доцільним буде зазначити, що місце проживання малолітньої дитини визначається судом за місцем проживання одного з батьків.**

У частині ініційованого **вжиття заходів примирення між батьками** (стаття 81) підтримує важливість для формування в суспільстві культури мирного та досудового врегулювання спірних питань. Разом з тим вказана норма є більш процесуальною та має міститися в процесуальному нормативно-правовому акті.

Також визначення суб'єктів, які можуть брати участь у мирному вирішенні спірних батьківських питань, «інша особа, яка має спеціальні знання» буде призводити до невизначеності, адже спричиняє питання і потребує роз'яснень, які саме ще особи мають на увазі. Чи може це бути психолог, коуч, психотерапевт, адвокат, нотаріус?

Частину 3 цієї норми викладено перспективно, однак навіть сьогодні спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають лише таку послугу, як консультування, відмовляючи в наданні жодних висновків, рекомендацій тощо особам, які до них звертаються. Відтак зазначена норма попри її перспективне формулювання залишається декларативною та позбавленою ефективного механізму реалізації.

Щодо правового режиму в сімейних відносинах

Запропоновані у межах рекодифікації цивільного законодавства новації, що стосуються правового режиму майна подружжя, загалом мають позитивну мету та спрямовані на оновлення і систематизацію підходів до регулювання майнових відносин у сім'ї. Законодавець прагне вибудувати більш цілісну, структуровану та внутрішньо узгоджену модель, яка б поєднувала імперативні гарантії захисту сімейних інтересів із розширенням договірної свободи подружжя та підвищенням рівня правової визначеності.

Так, простежується спроба концептуально осмислити правовий режим майна подружжя не лише як сукупність окремих норм, а як цілісну систему правового регулювання, що охоплює базовий режим, спеціальні обмеження, механізми договірного коригування та гарантії захисту інтересів сім'ї. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку приватного права та загалом заслуговує позитивної оцінки.

Водночас досягнення задекларованої мети можливе лише за умови чіткості термінології, внутрішньої узгодженості норм та наявності зрозумілих процедурних механізмів їх реалізації. Саме у цьому контексті окремі положення запропонованих глав потребують додаткового

доктринального осмислення, уточнення та доопрацювання з метою запобігання правовим колізіям і забезпечення передбачуваності правозастосовної практики.

Запровадження статті 105, якою визначається **поняття правового режиму майна подружжя** як системи норм, встановлених у законі або договорі, є концептуально правильним і виконує системоутворюючу функцію. Водночас саме на цьому рівні законодавець закладає підґрунтя для наступних змістовних колізій, оскільки не проводить чіткого розмежування між правовим режимом майнових відносин подружжя як рамковою конструкцією та правовим режимом конкретного майна.

У частині 2 ст. 106 зазначається, що «**правовий режим спільності майна** передбачає наявність спільного майна подружжя та особистого майна кожного з них». Таким чином, із цієї статті вбачається, що цей режим передбачає наявність як спільного, так і особистого майна кожного з подружжя. Саме у цьому формулюванні вбачається концептуальна помилка.

Категоріально «спільність» як ознака правового режиму не може логічно охоплювати «неспільне» як власний структурний елемент. Така конструкція створює хибне уявлення, ніби особисте майно є складовою спільності, що може призводити до помилкових висновків у правозастосовній практиці, зокрема щодо необхідності згоди другого з подружжя під час розпорядження особистим майном або автоматичного поширення сімейно-правових обмежень на будь-яке особисте майно одного з подружжя.

Це розмежування є принципово важливим, оскільки від нього залежить, чи буде спільність або особистість майна характеристикою конкретного об'єкта, чи елементом загального режиму, що автоматично поширюється на всі майнові правовідносини подружжя.

Пропонуємо відобразити юридично коректну модель, за якою особисте майно не є елементом спільності, але може підпадати під дію окремих імперативних сімейно-правових обмежень на умовах, передбачених у цьому Кодексі.

Щодо права подружжя на укладення договорів та вчинення правочинів

У статті 107 декларується право подружжя договором врегульовувати свої майнові відносини «іншим чином», однак така формула є оцінною та не містить жодних критеріїв допустимості відхилень від режиму. Така норма не надає відповіді, який саме договір мається на увазі: шлюбний договір чи будь-який цивільно-правовий договір між подружжям, а також не визначає межі свободи такого договірного регулювання. Окремо звертає на себе увагу відсутність чітких вказівок щодо необхідності згоди другого з подружжя за укладення договорів з третіми особами, що створює ризики порушення прав як іншого з подружжя, так і прав третіх осіб.

Враховуючи, що за своїм змістом ця стаття є загальною нормою, відсутність прямої вказівки на «базовий режим майна», який не може бути змінено у договорі, створює протиріччя з нормами про базовий режим та статтями, за якими згода другого з подружжя на укладення правочинів є обов'язкою.

Пропонуємо врегулювати ці норми та узгодити загальну норму зі спеціальними.

Запровадження статті 108, якою вводиться поняття **базового режиму майна подружжя**, є концептуально новим кроком. Законодавець вперше прямо визначає коло імперативних норм, які не може бути змінено у шлюбному договорі, зокрема щодо сімейного житла та речей домашнього вжитку. Водночас ефективність цієї норми істотно знижується через відсутність чітких процедурних механізмів реалізації відповідних обмежень, що особливо яскраво проявляється у регулюванні інституту захисту сімейного житла.

В обговоренні висловлювалися думки щодо потреби узгодження нового підходу із принципом свободи договору та чіткого визначення критеріїв сімейного житла. Вказана норма потребує суттєвого доопрацювання з огляду на неоднозначність розуміння можливості віднесення до сімейного житла майна, яка належить одному з подружжя на праві приватної власності як такого, що суперечить принципу непорушності права власності, Першому протоколу Конвенції.

Недоцільним видається прив'язувати поняття сімейного житла до місця проживання дитини через те, що за наявності спору між подружжям місце проживання часто змінюється без згоди іншого з подружжя, через що виникає широкий простір для зловживання цими нормами. Упровадження поняття сімейного житла є позитивним, разом з тим потребує максимально чітко урегулювання.

У частині захисту прав на сімейне житло та речі домашнього вжитку у статті 109 дається визначення сімейного житла, однак не встановлюється жодної процедури набуття таким житлом відповідного статусу. За наявності у подружжя кількох об'єктів житлової нерухомості відсутній будь-який механізм фіксації вибору сімейного житла, форма такого визначення чи порядок його підтвердження для третіх осіб. У нинішній редакції інститут сімейного житла є концептуально виправданим, але процедурно недоопрацьованим. За відсутності чітких правил визначення статусу сімейного житла ця норма не забезпечує ані передбачуваності, ані правової визначеності, що створює значні ризики як для подружжя, так і для нотаріусів та інших суб'єктів правозастосування.

Щодо «речей домашнього вжитку» норма не конкретизує їх критеріїв що потребує відповідного доопрацювання або виключення цього формулювання, залишити тільки «сімейне житло».

Пункти 5 та 6 статті 109 видаються взаємовиключними, оскільки перша забороняє припиняти договір оренди, а наступна по суті дозволяє. Заборона орендодавцю припинити договір оренди на умовах, визначених у договорі, може розцінюватися як втручання у право власності. Відносини подружжя не повинні впливати на права власника житла.

Забезпечення потреб сім'ї. Наведена редакція статті 110 формально спрямована на унормування участі кожного з подружжя у забезпеченні життєдіяльності сім'ї, однак її зміст свідчить про наявність низки концептуальних і прикладних невизначеностей, які істотно ускладнюють практичне застосування цієї норми та створюють ризики для її застосування надалі учасниками сімейних правовідносин.

Передусім законодавець використовує оціночну категорію «розумні особисті потреби кожного з подружжя», не розкриваючи ані її змісту, ані критеріїв відмежування таких потреб від надмірних, факультативних чи таких, що не можуть покладатися на сімейний бюджет. Із системного тлумачення норми не вбачається, чи йдеться про потреби, пов'язані виключно з базовим рівнем існування особи, чи також про витрати, обумовлені соціальним статусом, професійною діяльністю, рівнем доходів сім'ї або звичним способом життя подружжя чи одного з подружжя. Відсутність чітких орієнтирів фактично перекладає функцію визначення «розумності» на суд, що неминуче призведе до різнорідної та непередбачуваної судової практики, залежної від суб'єктивного сприйняття суддею конкретних життєвих обставин.

Окрему проблему становить положення про можливість здійснення внеску на потреби сім'ї у негрошовій формі, зокрема шляхом ведення домашнього господарства, догляду за дітьми тощо. Хоча сама ідея визнання нематеріального внеску відповідає підходам до забезпечення реальної рівності подружжя, норма не містить жодних механізмів фіксації, обліку чи оцінки такого внеску. Не зрозуміло, яким чином мають підтверджуватися обсяг і регулярність негрошового внеску, чи підлягає він порівняльній оцінці з грошовими витратами іншого з подружжя, а також чи можливе визначення його умовної вартості у разі виникнення спору. За відсутності таких інструментів негрошовий внесок ризикує залишитися декларативною категорією, яка складно піддається доказуванню в судовому процесі.

Право одного з подружжя на пред'явлення позову про стягнення внеску на потреби сім'ї також сформульоване без належної процесуальної та матеріально-правової конкретизації. Зі змісту статті не вбачається, про який саме період може йтися – минулий, поточний чи майбутній, у якому розмірі та в якій формі такий внесок може бути стягнутий, а також чи підлягає він визначенню у твердій сумі, частці доходу чи в іншому співвідношенні.

Крім того, з норми вбачається, що внеском є також певні дії, зокрема, наприклад, догляд за дітьми. Якщо надається право пред'явити позов про стягнення внеску, то логічно постає питання,

чи можна подати позов про зобов'язання доглядати за дітьми? Вважаємо, що такий підхід може породити багато зловживань, задля уникнення яких норму потрібно конкретизувати, зазначити, що право на пред'явлення позову про стягнення внеску є правом лише на стягнення коштів. Також видається доцільним зазначити в цій статті: якщо судом буде встановлено що один з подружжя не виконував свого обов'язку щодо внеску на потреби сім'ї, то це може бути підставою для відступу від рівності часток при поділі майна подружжя на користь того, хто виконував цей обов'язок.

Не врегульовано й питання врахування вже здійсненого негрошового внеску під час вирішення спору, що створює ризик подвійного покладення обов'язку на одного з подружжя.

Додаткову складність створює закріплення «солідарної відповідальності подружжя» за зобов'язаннями, які виникли у зв'язку з виконанням обов'язку щодо внеску на потреби сім'ї. У проєкті не визначається, перед ким саме подружжя виступає солідарними боржниками: між собою? Адже системне тлумачення поняття «солідарні боржники» дозволяє дійти висновку, що хоч закладалося законодавцем інше, логічно йдеться саме про «однакову відповідальність подружжя» як «боржників» перед, умовно, невизначеним кредитором, що, своєю чергою, створює колізії з нормами цивільного законодавства про виконання зобов'язань та з положеннями статті 121 проєкту Кодексу.

У частині 4 не конкретизується, які саме зобов'язання можуть вважатися такими, що безпосередньо пов'язані з виконанням цього обов'язку, а також не встановлюються межі такої солідарної відповідальності.

Загалом, хоча у статті 110 декларується важлива соціально-правова ідея справедливого та пропорційного розподілу обов'язків між подружжям, її чинна редакція має рамковий, доктринальний характер і не забезпечує належного рівня регулювання. Відсутність чітких дефініцій, критеріїв оцінки та процедурних механізмів реалізації закладених положень об'єктивно створює підґрунтя для колізій, зловживань правом і ускладнення судового захисту, що вимагає або суттєвого доопрацювання норми на законодавчому рівні, або довготривале напрацювання сталої та передбачуваної судової практики її застосування.

У частині пропонованих змін у редакції ст. 112 **«Особисте майно кожного з подружжя»** на особливу увагу заслуговує пункт 7 частини першої статті 112 щодо премій і нагород за особисті заслуги, редакція якого майже не змінена та перенесена з чинного Сімейного кодексу України. У поєднанні з імперативним обов'язком щодо забезпечення потреб сім'ї, закріпленим у статті 110, ця норма може породити хибну практику, за якої ведення домашнього господарства або виховання дітей розглядатиметься виключно як виконання законного обов'язку, а не як юридично значуще сприяння досягненню результату, за який була отримана премія чи нагорода.

На думку Комітету, така законодавча конструкція може породити хибні аргументи у правозастосовній практиці, зокрема твердження про те, що ведення домашнього господарства чи виховання дітей, будучи прямим законним обов'язком відповідно до статті 110, не може розглядатися як юридично значуще сприяння у досягненні другим з подружжя професійного результату, за який була отримана премія або нагорода, оскільки йдеться лише про виконання приписів закону.

Аналогічні ризики можуть виникати і у спорах про поділ майна, набутого за рахунок коштів, отриманих у вигляді премії або нагороди. У таких випадках заявлення одним із подружжя вимог про визнання права на частку у відповідному майні може автоматично супроводжуватися зустрічними позовами про невиконання обов'язку щодо забезпечення потреб сім'ї, що фактично трансформує інститут захисту сім'ї у процесуальний інструмент тиску.

Комітет вбачає системну проблему у нечіткій межі між обов'язковою участю подружжя у сімейному житті як імперативному правовому обов'язку та юридично значущим сприянням у досягненні конкретного результату, яке, відповідно до інших норм проєкту, може мати майнові наслідки у вигляді виникнення права на частку у доході або майні.

У проєкт не встановлюється жодних критеріїв, які б дозволяли однозначно відмежувати звичайне виконання обов'язку щодо забезпечення потреб сім'ї від дій, що виходять за межі такого обов'язку та перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з отриманням премії, нагороди чи іншого майнового результату. За відсутності таких критеріїв існує високий ризик формування спекулятивних позовів, фрагментарної судової практики та підміни матеріально-правових конструкцій процесуальними засобами впливу, що не відповідає принципу правової визначеності та може призвести до порушення балансу інтересів сторін.

У частині **припинення правового режиму спільності майна подружжя** у статті 127, зокрема у пункті 4 частини першої, встановлюється припинення правового режиму спільності майна з наступного дня після укладення договору, яким такий режим змінено. Це положення потенційно вступає у колізію нормами про момент набрання чинності шлюбним договором, відповідно до яких такий договір набирає чинності з моменту його нотаріального посвідчення або з моменту укладення шлюбу. Запропонована конструкція створює часовий розрив між моментом дії договору та моментом настання його майнових наслідків.

Стосовно **змісту шлюбного договору** позитивна мета, закладена у частині 4 статті 135 щодо заборони зміни режиму сімейного житла та речей домашнього вжитку шлюбним договором, нівелюється відсутністю будь-яких процедурних інструментів для визначення статусу такого майна. За цих умов нотаріус фактично позбавлений можливості перевірити, чи є конкретний об'єкт сімейним житлом, з якого моменту на нього поширюється спеціальний режим та чи не порушує умова договору імперативні приписи закону. Це створює передумови для масового оскарження шлюбних договорів і перекладає ризик правової помилки на нотаріальну практику.

Щодо загальних положень про утримання

У статті 150 проєкту формується базова конструкція утримання через категорію «права на утримання». З огляду на роль інституту утримання як основи сімейних відносин така зміна акценту виглядає як фундаментальне зміщення регулювання: з імперативної моделі сімейної відповідальності на диспозитивну модель реалізації права за ініціативою утриманця. Це створює ризик доктринального та практичного послаблення презумпції належного утримання членів сім'ї, насамперед дітей та непрацездатних осіб. У зв'язку із цим пропонуємо зберегти виклад конструкції «утримання» через «обов'язок».

У частині 3 ст. 151 передбачено, що у разі присудження аліментів у частці від заробітку суд може одночасно встановити верхній чи нижній розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Встановлення верхньої межі при моделі «частка від заробітку» може нівелювати саму природу цієї моделі та призвести до необґрунтованого обмеження участі платника в утриманні дитини під час зростання його доходів, що ставить під сумнів відповідність такого підходу інтересам дитини. Пропонуємо викласти норму у такій редакції: «Суд може при присудженні аліментів у частці від заробітку (доходу) їх платника одночасно встановити нижній розмір аліментів у твердій грошовій сумі» або видалити ч. 3 ст. 151.

Слід зауважити про відсутнє у ст. 151 проєкту загальне правило про періодичність (щомісячність) сплати аліментів, що може спричинити неточності у правозастосуванні. Для усунення неоднозначності вважаємо доцільним доповнити ст. 151 окремою частиною: «Аліменти сплачуються щомісячно, якщо інше не встановлено домовленістю сторін або рішенням суду».

У проєкті передбачено запровадження аліментного виконавчого напису нотаріуса як спеціального різновиду виконавчого напису, що потребуватиме комплексних змін до Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Мін'юсту від 22.02.2012 № 296/5, Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженого постановою КМУ від 29.06.1999 № 1172, а також узгодження з Інструкцією з організації

примусового виконання рішень, затвердженою наказом Мін'юсту від 02.04.2012 № 512/5, зокрема в частині:

- 1) визначення чіткого стандарту підтвердження належного повідомлення боржника (як ключової проблеми практики у подібних справах);
- 2) визначення спеціального механізму обчислення і стягнення аліментів на майбутнє, зокрема коли вони встановлені у частці від заробітку (доходу);
- 3) удосконалення критеріїв безспірності вимог.

У частині 4 ст. 156 не визначено, яким порядком і на підставі яких доказів встановлюватимуться джерело та розмір заробітку (доходу) платника за кордоном. Це створює ризик різномислечень у правозастосуванні (чи це встановлюється виконавцем у порядку виконання міжнародних договорів про правову допомогу, чи достатньо документів від іноземних органів, наданих платником чи стягувачем). Таке положення потребує доопрацювання та внесення надалі змін до Закону України «Про виконавче провадження» та Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Мін'юсту від 02.04.2012 № 512/5, та уточнення порядку отримання інформації щодо джерела та розміру заробітку (доходу) платника за кордоном.

У частині 2 ст. 158 передбачено обмеження присудження аліментів за минулий час одним роком, на відміну від чинного підходу, який передбачає можливість присудження аліментів на дитину за минулий час до десяти років. У частині 1 ст. 159 передбачено обмеження стягнення аліментів за виконавчим документом за минулий час трьома роками з дня пред'явлення виконавчого документа на відміну від чинного підходу, який передбачає стягнення на дитину за минулий час до десяти років. Пропонуємо доопрацювати вказаний підхід та розглянути можливість диференціювати строки у вказаних статтях (збільшити ці строки для дитини, а для інших утриманців залишити запропоновані строки), або встановити один реалістичний універсальний строк без можливого звуження прав дитини.

У частині 1 ст. 161 передбачено можливість звільнення від обов'язку надавати утримання, якщо дохід одержувача аліментів перевищує дохід їх платника. Таке формулювання через «дохід одержувача аліментів» у справах про аліменти на дитину може бути неоднозначно витлумачено, оскільки «одержувачем» фактично виступає один з батьків, на ім'я якого здійснюється виплата, тоді як аліменти є власністю дитини. Відтак достатній дохід цього з батьків (одержувача) може помилково розцінюватися як підстава для звільнення платника від утримання дитини. У зв'язку із цим критерій для аліментів на дитину доцільно прив'язувати до доходу дитини, як передбачено у чинній редакції Сімейного кодексу України, а не до доходу одержувача. З огляду на наведене вбачається доцільним викласти норму у редакції: «За заявою платника аліментів суд може звільнити його від обов'язку надавати утримання: на утримання дитини – якщо дохід дитини істотно перевищує дохід платника і забезпечує повністю потреби дитини; в інших випадках утримання – якщо дохід одержувача аліментів перевищує дохід платника і забезпечує повністю потреби одержувача.».

Включення до ч. 6 ст. 161 такої підстави для звільнення від сплати заборгованості як «відсутність кровного споріднення» може суперечити конструкції ст. 150, яка передбачає виникнення аліментних зобов'язань також між особами без кровного споріднення (вітчим / мачуха, пасинок / падчерка, особи, що проживали однією сім'єю більше 5 років). Щодо дитини така підстава створює ризик зловживань – платник може припинити сплату, оскаржувати батьківство і надалі бути звільненим від уже накопиченого боргу, що суперечить інтересам дитини та чинній логіці, за якою утримання здійснюється до моменту набрання законної сили рішенням. Або ж схожа ситуація можлива у випадках, коли батько визнав своє батьківство, будучи обізнаним, що не є біологічним батьком, і таким чином може бути звільнений від сплати заборгованості за аліменти. Така підстава для звільнення від сплати заборгованості є доцільною у разі недобросовісної поведінки стягувача аліментів / матері, яка, знаючи, що платник аліментів не є біологічним батьком, умисно приховала

вказаний факт. Видається доцільним доопрацювати вказану конструкцію «відсутність кривного споріднення» як підставу для звільнення від сплати заборгованості.

У статті 163 проєкту встановлено можливість повернення аліментів, стягнутих після припинення права на утримання, але не більше як за 3 роки, як таких що одержані без достатньої правової підстави. Така позиція не узгоджується з чинною правовою природою аліментів як коштів на утримання та з підходом чинної ст. 1215 ЦК України, за якою аліменти не підлягають поверненню, окрім випадків рахункової помилки або недобросовісності набувача. Окрім того, такий підхід не відповідає практиці Верховного Суду, за якою повернення аліментів, витрачених на забезпечення життєдіяльності дитини, не відповідає інтересам дитини, а зобов'язання з повернення безпідставно набутих коштів не застосовуються до аліментів. До того ж вказана норма суперечить ч. 3 ст. 159 цього проєкту, відповідно до якої: «Заборгованість за аліментами підлягає стягненню незалежно від припинення у їх одержувача права на утримання». Враховуючи наведене пропонуємо виключити ст. 163, або викласти її відповідно до чинного підходу: «Аліменти, стягнуті на підставі виконавчого документа або сплачені за договором після припинення права на утримання, поверненню не підлягають, крім випадків рахункової помилки або недобросовісності».

У проєкті вилучено базову норму, яка визначає загальну модель: аліменти сплачуються тим із батьків, хто проживає окремо від дитини. Вилучення цієї норми зумовлює питання, **як визначатиметься обов'язок зі сплати аліментів у випадках, коли не розподілено батьківську відповідальність, а також при почерговому проживанні дитини з батьками** – зокрема, чи виникає взагалі обов'язок сплати аліментів і за яким критеріями це визначається.

Щодо права подружжя на утримання

У редакції проєкту відсутнє пряме закріплення взаємного обов'язку подружжя матеріально підтримувати одне одного, який нині передбачений у ч. 1 ст. 75 СК України, що фактично прибирає з тексту Кодексу одну з базових засад сімейних відносин – взаємну підтримку подружжя як елемент відповідальності та партнерства у сім'ї. Пропонуємо викласти окремою частиною ст. 164: «Дружина, чоловік зобов'язані матеріально підтримувати один одного».

У частині 2 ст. 164 проєкту визначено, що один із подружжя є таким, що потребує матеріальної підтримки, якщо його доходи не забезпечують розміру мінімальної заробітної плати. Така прив'язка до мінімальної заробітної плати є недоречною для визначення того, чи є один із подружжя таким, що потребує матеріальної підтримки. У рішенні Конституційного Суду України від 29.10.2024 у справі № 1-1/2023(72/23) за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України вказано, що «потребу в матеріальній допомозі за наявності спору слід визначати в судовому порядку у кожному конкретному випадку у спосіб зіставлення доходів і витрат позивача та відповідача, а також перебування в особи (відповідача) на утриманні інших осіб (батьків, дітей від інших шлюбів тощо), що дасть можливість повною мірою визначити матеріальну потребу одного з подружжя і можливості іншого з подружжя в наданні утримання (аліментів) та забезпечить тому з подружжя, хто є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, можливість її отримати, а призначення особі відповідної пенсії або іншої соціальної виплати не може залежати від виплат, які здійснює один із подружжя на утримання іншого з подружжя. Призначення державою соціальних виплат не може впливати на призначення аліментів на утримання одного з подружжя або ж виключати можливість такого призначення. Протилежне унеможливорює врахування судом усіх особливостей конкретної життєвої ситуації». Пропонуємо удосконалити норму, визначивши, що у разі наявності спору суд в кожному конкретному випадку на підставі матеріалів справи визначає наявність / відсутність підстав для стягнення аліментів на утримання одного з подружжя у зв'язку з наявністю потреби матеріальної підтримки останнього.

У статті 173 проєкту відсутній обов’язок повнолітнього брата, сестри утримувати повнолітніх непрацездатних братів і сестер, який передбачений чинною ч. 2 ст. 267 Сімейного кодексу України. Вбачаємо доречним зберегти такий обов’язок та доповнити ним вказану норму.

Інститут позбавлення батьківських прав потребує більш глибокого осмислення та нового законодавчого регламентування. З огляду на належність батьківської відповідальності обом батькам з моменту народження дитини, ухилення від її здійснення шляхом повного припинення виглядає як потурання недобросовісності.

Питання усиновлення, зокрема **скасування усиновлення**, також потребують більш ґрунтовного обговорення. Вибір осіб про усиновлення дитини та надалі неможливість усиновлювачів належним чином виконувати свої права та інтереси як батьків не може ототожнюватися з ухиленням від батьківських обов’язків. Усиновлення – це пріоритетна форма влаштування дитини у сім’ю, тому держава має на високому рівні підтримувати сім’ї з усиновленими дітьми, утримуючись від звинувачення усиновлювачів у тому, що «вони не справилися». Наявність у державі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав, свідчить, що держава не достатньо справляється із соціальною підтримкою відповідних сімей, якщо так багато дорослих позбавляються батьківських прав. Це складне питання, що потребує комплексного вирішення, а не пошук «винного».

Враховуючи вищевикладене, загалом підтримуючи зусилля із рекодифікації (оновлення) приватного права України, наголошуємо, що такі законодавчі зміни не повинні порушувати наявних прав осіб, а також не повинні зумовлювати погіршення якості правового регулювання суспільних відносин у сфері сімейного права. (https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Civil_kodeks_7.pdf). – 2026. – 22.01).

Спадкування частки у праві спільної сумісної власності

Матеріал на сайті «Національна асоціація адвокатів України»

Спадкування частки спільної сумісної і не тільки: адвокати дали зауваження

У разі смерті одного із суб’єктів права спільної сумісної власності, вважається, що частки кожного зі співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не було встановлено домовленістю між ними, законом або рішенням суду.

Такою нормою пропонується доповнити статтю Цивільного кодексу про спадкування частки у праві спільної сумісної власності відповідно до проєкту Закону «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв’язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги шостої».

У Комітеті Національної асоціації адвокатів України з питань цивільного права та процесу підтримали таке доповнення, водночас звернули увагу, що пропонована редакція норми не описує випадки, коли майно перебуває у спільній сумісній власності, але «титульним власником» є один зі співвласників (наприклад, один із подружжя).

«Непоодинокі випадки зловживань з боку такого «титульного власника» – одноосібне відчуження майна всупереч інтересам спадкоємців померлого «невидимого» учасника спільної сумісної власності, – попередили адвокати. – І саме ці випадки таке доповнення не усуває».

Тож пропонується доповнити ст. 1226 ЦК нормою про те, що у разі смерті того із суб’єктів права спільної сумісної власності, хто не зазначений у відповідному державному реєстрі як власник майна, за заявою спадкоємців нотаріус, який здійснює оформлення спадщини, вносить запис про розмір його частки.

У такому випадку буде створено механізм, коли за відсутності спору між спадкоємцями, нотаріус зможе в позасудовому порядку оформити права на спадщину, переконані адвокати.

А якщо між спадкоємцями буде спір, тоді вже вирішуватиме суд. Критичним є створення позасудового механізму вирішення цього питання, переконані в НААУ.

Також Комітет висловив зауваження щодо інших норм книги шостої, зокрема щодо спадкування аліментного обов'язку, заповідальних покладень (у т.ч. призначення опікуна/піклувальника та обов'язку догляду за твариною), положень про використання репродуктивного біологічного матеріалу та спадкування осіб, зачатих із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, термінології «заповіт/розпорядження» і місця відповідних норм у структурі ЦК, поділу спадщини (договір про поділ/виділ), коригування черговості спадкування за законом, а також управління спадщиною до отримання свідоцтва, зокрема коли до її складу входять корпоративні права.

Повний текст зауважень і пропозицій НААУ можна переглянути за посиланням. (<https://unba.org.ua/news/11229-spadkuvannya-chastki-spil-noi-sumisnoi-i-ne-til-ki-advokati-dali-zauvazhennya.html>). – 2026. – 16.01).

Проект книги 5 «Зобов'язання» Цивільного кодексу України

Матеріал на сайті «Національна асоціація адвокатів України»

Зауваження та пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією), книги 5 «Зобов'язання»

За результатами проведеного правового аналізу проекту Закону НААУ вважає за доцільне висловити такі зауваження та пропозиції до нього. Безумовно, що порушена в проекті Закону проблема має місце в реаліях сьогодення, позаяк життя невинно рухається вперед, змінюючи пріоритети та вносячи нові тенденції у повсякденне життя.

Зважаючи на викладене, НААУ вважає, що проект Закону містить багато нових напрацювань, що, звичайно, не може не радувати з огляду на світовий прогрес розвитку суспільних відносин. І звичайно ж все нове зазвичай потребує кропіткої праці в напрямі узгодження новизни із загальноприйнятими та усталеними звичками. Слід пам'ятати про тенденції розвитку суспільних відносини, що потребують вдосконалення та врегулювання на державному рівні.

Насамперед зауважимо щодо необхідності узгодження термінології, використаної в проекті Закону, з іншими вже усталеними у законодавстві термінами, що є суттєвим при прийнятті таких важливих для суспільства рішень, позаяк попередить різне тлумачення та суперечки у доцільності використання того чи іншого терміна.

НААУ виходить із того, що будь-яке втручання у структуру зобов'язального права має здійснюватися з дотриманням принципів, закріплених у статтях 3, 6, 13, 509, 627 ЦК України, а також з урахуванням вимог правової визначеності, передбачуваності правозастосування та стабільності договірного регулювання, що неодноразово підкреслювалося у практиці Верховного Суду.

В аналізованому проекті Закону нерідко зустрічається термін «розумні строки», та, можливо, доцільним стане визначення критеріїв таких строків у відповідних статтях, що дасть розуміння пересічним громадянам, від чого відштовхуватися у разі визначення та доведення своєї позиції.

Щодо особливостей роздрібної торгівлі

Низку статей законодавець пропонує виключити з § 2 «Роздрібна купівля-продаж», що може призвести до зловживань сторін у правовідносинах.

У проекті Закону пропонується виключити статті щодо кількості та асортименту товару і водночас залишається стаття, у якій говориться про доставку невідповідної кількості та асортименту, що може викликати плутанину в людей без відповідної освіти.

Щодо наслідків цесії

У статті 514-7 пропонується встановити договірні наслідки відступлення права вимоги всупереч наявній забороні на таке відступлення. Зокрема, в ч. 2 пропонується встановити, що «порушення заборони або обмеження відступлення права вимоги має наслідком відповідальність сторони, яка його допустила, перед іншою стороною і не впливає на дійсність відступлення між цедентом і набувачем, якщо іншого не встановлено договором або законом».

Пропонуємо змодельовати ситуацію, коли кредитор знає про наявність такої заборони на відступлення. Також про цю заборону знає / може знати і набувач, оскільки вона прямо має міститися в договорі. Відповідно, двоє таких учасників діють недобросовісно. Натомість законодавець пропонує не визнавати такий договір недійсним, якщо сторони не домовляться про це.

Разом з тим наголошуємо, що добросовісність робиться магістральним принципом і саме через призму її наявності у контрагента оцінюється відповідна поведінка учасників цивільних / приватних відносин. Тому наполягаємо, щоб наслідком порушення такого обмеження була недійсність відповідного договору, за яким відбулася сесія, як наслідку за замовчуванням. І вже тоді передбачалося право учасників змінити такий правовий наслідок.

Відтак пропонуємо таку редакцію ч. 2 ст. 514-7: «Порушення заборони або обмеження відступлення права вимоги має наслідком відповідальність сторони, яка його допустила, перед іншою стороною і **має наслідком недійсність** відступлення між цедентом і набувачем, якщо іншого не встановлено у договорі або законі.».

Щодо виконання зобов'язання солідарними боржниками

У змінах до ст. 543 проекту Закону пропонується деталізувати порядок виконання регресної вимоги, заявленої солідарним боржником до інших боржників. Зокрема, в ч. 6 пропонується пропорційно розподіляти частку боржника, який є неплатоспроможним.

Зауважуємо, що норма потребує уточнення і доопрацювання. Насамперед доцільно визначитися, чи йдеться про платоспроможність боржника, яка вже має місце на час регресної вимоги, чи яка виникає вже після її пред'явлення. Видається доцільним саме другий варіант. Відповідно, доцільно змінити у першій частині формулювання, вказавши «якщо один із боржників визнаний неплатоспроможним». Слово «є» може на практиці тлумачитися як таке, що на момент пред'явлення регресної вимоги боржник уже є неплатоспроможним. Тоді як «визнаний» дає ширше тлумачення.

Друге зауваження стосується випадків, коли боржника не визнають неплатоспроможним, але у нього відсутні активи. У такому випадку виконавча служба закінчує виконавче провадження і повертає виконавчий документ без виконання. Тому НААУ наполягає на необхідності врахування такої ситуації на рівні законодавства. Відтак пропонується частину 6 ст. 543 викласти у такій редакції: **«6. Якщо один із боржників не може виконати свою частку зобов'язання (визнаний неплатоспроможним, виконавчий документ повернуто без виконання тощо), його частка розподіляється між іншими боржниками пропорційно їхнім часткам, якщо інше не встановлено у договорі, цьому Кодексі, іншому законі або не впливає із суті зобов'язання.»**.

Щодо договору дарування

Запропонований текст глави 55 проекту книги 5 ЦК України передбачає виключення статей 718, 719 чинного ЦК України.

Наразі у статті 718 ЦК України визначається предмет договору дарування, зокрема те, що це можуть бути рухомі речі, у тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому.

Пропозиція цю статтю виключити зрозуміла, адже відповідно до запропонованої редакції частини другої статті 717 дарунком можуть бути рухомі речі, нерухомі речі, а також майнові

права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього майбутньому. Проте в цьому формулюванні відсутнє посилання на гроші. Адже відповідно до запропонованого тексту ст. 177 та ст. 177-3 розділу 3 «Об'єкти цивільних прав» гроші є об'єктами цивільних прав. Таким чином, у частині другій ст. 717 без вказівки на гроші випускається такий об'єкт цивільних прав з можливості бути предметом договору дарування. Тому пропонуємо частину 2 ст. 717 викласти у такій редакції: ***«Дарунком можуть бути рухомі речі нерухомі речі, гроші, а також майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть бути можуть виникнути у нього у майбутньому.»***

Також у проекті Закону пропонується виключити ст. 719, яка визначає письмову форму договору дарування. НААУ вважає, що це порушує принцип правової визначеності, і в цьому випадку буде більше непорозумінь щодо застосування договору дарування на практиці.

Тому вважаємо за необхідне зберегти ст. 719 чинного ЦК України.

Щодо договору найму

У главі 58, яка визначає правові аспекти найму, пропонується виключити ст. 795 повністю. Разом з тим у цій статті визначаються аспекти передання будівлі або іншої капітальної споруди у найм, зокрема шляхом оформлення відповідних документів (актів), які підписуються сторонами договору. Ця норма є необхідною і зарекомендувала свою життєздатність на практиці, адже вона є ключовою для визначення моменту виникнення саме користування майном, визначення фактичного стану. **Тому статтю 795 у главі 58 НААУ пропонує зберегти у чинній редакції.**

У проекті Закону пропонується виключити ст. 811 глави 59 «Найм житла». Але у цій статті передбачено, що договір найму житла укладається у письмовій формі. Тому пропонуємо частину 1 ст. 811 чинного ЦК України зберегти, а натомість можна виключити частину 2 цієї статті.

Щодо договору підряду

У статті 837 ЦК України проекту Закону пропонується доповнити загальні положення про договір підряду нормою, яка дозволяє сторонам використовувати міжнародні форми договорів, звичаї та рекомендації міжнародних і вітчизняних організацій.

НААУ оцінює таке доповнення як концептуально виправдане з огляду на розвиток складних інфраструктурних, будівельних та інжинірингових проєктів. Водночас запропонована редакція не містить чіткого нормативного застереження щодо співвідношення таких форм і рекомендацій з імперативними нормами цивільного законодавства України.

За відсутності відповідного застереження виникає ризик фактичної підміни обов'язкових норм ЦК України положеннями актів soft law, що може призвести до неоднакового застосування норм судами та порушення принципу правової визначеності.

У запропонованих змінах до статей 838, 839 ЦК України передбачається розширення можливостей залучення субпідрядників без погодження замовника, якщо інше не встановлено у договорі, а також деталізація правил використання матеріалів сторін.

НААУ звертає увагу, що така модель може бути допустимою лише за умови її чіткого узгодження з принципом свободи договору та легітимними очікуваннями замовника. Верховний Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що свобода договору не є абсолютною та обмежується необхідністю захисту інтересів іншої сторони, зокрема у випадках, коли особа виконавця має істотне значення для досягнення мети договору.

У запропонованій редакції зазначені аспекти залишаються поза увагою законодавця, що може спричинити зростання кількості спорів щодо належності виконання зобов'язань.

Щодо договорів на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт

Договори на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт за своєю правовою природою не можуть розглядатися як різновид класичного договору підряду, оскільки їх результат має імовірнісний характер.

У проєкті Закону частково ігнорується така особливість, при цьому зберігається підрядна логіка відповідальності, що може призвести до неправильного правозастосування та покладення на виконавця відповідальності за відсутність очікуваного результату навіть за належного виконання робіт.

НААУ підтримує підхід Верховного Суду, відповідно до якого ключовим критерієм належного виконання договорів НДДКР є дотримання процесуальних, методологічних та наукових стандартів, а не гарантування досягнення конкретного результату. Відтак **вважаємо за доцільне виокремити цей тип у самостійний договір, який не пов'язаний з договором підряду.**

Щодо договору перевезення та транспортного експедирування

У проєкті Закону уточнюються положення статей 910 – 912 ЦК України, що регулюють відповідальність перевізника за шкоду, завдану життю або здоров'ю пасажирів, зокрема шляхом зміни формулювань щодо вини перевізника.

НААУ звертає увагу, що у чинній редакції зазначених статей історично поєднуються договірні та деліктна конструкції відповідальності, що може призвести до різного правозастосування.

Результати аналізу статей 908, 909 та 924 ЦК України свідчать, що у проєкті Закону не змінюються ключові дефініції договору перевезення, але водночас коригуються окремі елементи відповідальності перевізника.

НААУ зазначає, що без одночасного уточнення статті 908 ЦК України (визначення договору перевезення) будь-які зміни до відповідальності перевізника матимуть частковий та фрагментарний характер.

У разі внесення змін до статей 910 – 924 ЦК України доцільно одночасно переглянути статтю 908 ЦК України з метою чіткого визначення меж відповідальності перевізника та узгодження з нормами про експедирування (глава 65).

НААУ звертає увагу, що у статті 929 ЦК України визначається договір транспортного експедирування надто загально. Відсутні нормативні критерії, за якими експедитор діє виключно як організатор перевезення.

Судова практика Верховного Суду виходить з оцінки фактичного обсягу обов'язків експедитора, однак такий підхід не закріплено у законі.

Пропонуємо доповнити статтю 929 ЦК України положенням про можливість покладення на експедитора відповідальності перевізника у разі фактичного виконання перевезення.

Також запропоновані коригування відповідальності за втрату, нестачу або пошкодження вантажу (статті 924, 925 ЦК України) не супроводжуються деталізацією:

- моменту переходу ризиків;
- меж відповідальності за змішаних (мультимодальних) перевезень.

Вважаємо, що у разі зміни статей 924 – 925 ЦК України доцільно або доповнити їх спеціальними застереженнями, або передбачити відсильну норму до міжнародних договорів України.

У статті 925 ЦК України пропонується встановити однорічний строк позовної давності для вимог, що випливають з договору перевезення вантажу, багажу, пасажирів та пошти. Однак у запропонованій редакції статті 925 ЦК України не міститься чіткого визначення моменту початку перебігу позовної давності, що призводить до різних підходів у судовій практиці, зокрема:

- з моменту видання вантажу;
- з моменту, коли вантаж мав бути виданий;
- з моменту виявлення шкоди або порушення.

Вважаємо доцільно доповнити ст. 925 ЦК України уточненням про початок перебігу позовної давності залежно від характеру порушення (втрата, пошкодження, прострочення доставки), або передбачити відсильну норму до спеціального транспортного законодавства чи міжнародних договорів.

Також звертаємо увагу, що запроновані зміни до ст. 926 не містять чіткого припису щодо впливу пред'явлення претензії на перебіг позовної давності, що створює правову невизначеність для учасників перевезень.

У судовій практиці зустрічаються різні підходи, а саме: зупинення перебігу позовної давності на час розгляду претензії; відсутність будь-якого впливу претензійного порядку на строки. Тому пропонуємо обрати якийсь з підходів і чітко його відобразити в тексті ст. 925.

Щодо договору страхування

У проєкті Закону пропонується викласти абзаци 3, 4 ч. 2 ст. 984 у такій редакції: «Страхувальником може бути дієздатна фізична особа, фізична особа – підприємець, юридична особа, яка наділена страховим інтересом та уклала із страховиком договір страхування або є страхувальником відповідно до законодавства.

Відсутність у страхувальника страхового інтересу є підставою для визнання договору страхування недійсним.».

Разом з тим у проєкті Закону відсутнє будь-яке визначення «страхового інтересу». Відтак НААУ пропонує доповнити ст. 984 частиною 3, в якій дати визначення цього поняття у такій редакції: ***«Страховий інтерес – матеріальна заінтересованість та/або потреба потенційного страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування) у страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі».***

У проєкті Закону пропонується викласти ст. 985 в новій редакції. Водночас упущено інформування всіх учасників страхових відносин. Тому НААУ пропонує доповнити ст. 985 частиною такого змісту: ***«Якщо договором страхування визначена застрахована особа або вигодонабувач, який є особою, відмінною від страхувальника, страховик та страхувальник зобов'язані повідомити застраховану особу, вигодонабувача про укладення договору страхування на її користь.».***

Зауважимо, що у ст. 990 пропущено цифру 1 в частині першій.

У частині 2 ст. 990 пропонується передбачити, що «у разі смерті страхувальника, який уклав договір страхування життя та здоров'я на користь третіх осіб, його права і обов'язки можуть перейти до цих осіб або до осіб, на яких відповідно до закону покладено обов'язок щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих осіб».

На думку НААУ, формулювання «можуть переходити» без визначення конкретних умов для такого переходу є недоцільним і буде породжувати протиріччя на практиці. Тому НААУ пропонує замінити словосполучення «можуть переходити» на слово «переходять».

Щодо договору комісії

Насамперед необхідно визначитися щодо можливості укладення договору комісії щодо об'єктів нерухомості та рухомості, які підлягають відповідній державній реєстрації. Вочевидь, за нинішнього рівня розвитку суспільних відносин неможливо продати від свого імені майно, яке внесено до відповідних державних реєстрів. Але ні у чинному ЦК України, ні в проєкті Закону не відображається це обмеження. Тому НААУ пропонує відобразити, що договір комісії може укладатися лише щодо майна / речей, які не підлягають державній реєстрації (чи фіксуванню у відповідних державних реєстрах).

У проєкті Закону пропонується викласти ст. 1024 в такій редакції: «1. Комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням своїх обов'язків за договором комісії, зокрема у випадку, якщо він або субкомісіонер вжив усіх заходів щодо укладення договору купівлі або продажу майна, але не міг його виконати за обставин, які від нього не залежали.».

Вважаємо за необхідне уточнити обставини невиконання завдання. Зокрема, НААУ пропонує викласти ст. 1024 у такій редакції: «1. Комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених

ним у зв'язку з виконанням своїх обов'язків за договором комісії, зокрема у випадку, якщо він або субкомісіонер вжив усіх заходів щодо укладення договору купівлі або продажу майна, але не міг його **укласти або виконати** за обставин, які від нього не залежали.».

Також звертаємо увагу на наявність якоїсь плутанини зі ст. 1027. З однієї сторони, вказується, що стаття залишається без змін. Тоді як у тексті проєкту Закону пропонується її нова редакція. Тобто є помилка в нумерації та змісті статті 1027.

Крім того, НААУ наголошує на питанні про доцільність покладення на спадкоємця обов'язків комісіонера без його згоди. **Необхідно передбачити право спадкоємця комісіонера достроково припинити дію договору комісії з переданням речей, товарів, виплатою грошових коштів, належних комісіонеру.**

Щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

У статті 1109 ЦК України визначаються загальні умови договору про відчуження майнових прав. У проєкті Закону не міститься імперативних приписів щодо наслідків нечіткого або неповного формулювання волевиявлення сторін, що створює ризик тлумачення на шкоду автору або іншому первинному правовласнику.

Пропонуємо доповнити статтю 1109 ЦК України положенням такого змісту: *«У разі відсутності прямої умови про відчуження майнових прав вони вважаються такими, що не передані.»*.

НААУ звертає увагу, що практика Верховного Суду у спорах щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності послідовно ґрунтується на таких підходах:

- тлумачення сумнівів на користь автора;
- презумпція збереження майнових прав за первинним правовласником;
- необхідність чіткого та недвозначного волевиявлення щодо відчуження прав.

Запропоновані зміни до глави 75 ЦК України необхідно узгодити із зазначеними підходами та чітко їх відобразити в тексті проєкту Закону.

Щодо зобов'язань із заподіяння шкоди

Запропонована редакція п. 1 ч. 1 ст. 1171-4 проєкту Закону має таке формулювання: «Відшкодуванню відповідно до цієї глави підлягає шкода, завдана:

- 1) життю, здоров'ю, тілесній недоторканності, свободі, честі, гідності, репутації **та іншим особистим правам** фізичної особи;
- 2) майну фізичної або юридичної особи;
- 3) навколишньому природному середовищу;
- 4) іншим правомірним інтересам, що підлягають захисту відповідно до цього Кодексу та/або іншого закону».

У цьому контексті шкода є негативним результатом протиправного посягання, що спрямовується на об'єкт немайнового права, тобто немайнове благо. Під шкодою в цивільному праві розуміють несприятливі зміни охоронюваного законом блага.

У запропонованій редакції положень п. 1 ч. 1 ст. 1171-4 не дотримано концептуального розмежування самостійних юридичних категорій, а саме «немайнове благо» та «немайнове (особисте) право».

З урахуванням наведеного вище усталеного у доктрині цивільного права визначення поняття «шкода» та з метою забезпечення внутрішньої логічної узгодженості норми, положення п. 1 ч. 1 ст. 1171-4 ЦК України доцільно викласти в такій редакції:

«Відшкодуванню відповідно до цієї глави підлягає шкода, завдана:

- 1) життю, здоров'ю, тілесній недоторканності, свободі, честі, гідності, репутації **та іншим особистим благам** фізичної особи;
- 2) майну фізичної або юридичної особи;
- 3) навколишньому природному середовищу;

4) іншим правомірним інтересам, що підлягають захисту відповідно до цього Кодексу та/або іншого закону.».

Подібна концептуальна проблема має місце також у тексті ст. 1171-7 проєкту Закону. Зокрема, назва і текст статті мають таку редакцію:

«Стаття 1171-7. Шкода, завдана порушенням честі, гідності, репутації, приватності, інших особистих прав

1. Порушення честі, гідності, репутації, приватності, інших особистих прав фізичної або юридичної особи, визначених книгою другою цього Кодексу та/або іншим законом, є підставою для відшкодування майнової та/або компенсації моральної шкоди відповідно до цієї глави з урахуванням особливостей, встановлених статтею 280 цього Кодексу та/або іншим законом.

2. Шкода, завдана особистим правам особи шляхом поширення про неї недостовірної інформації, відшкодовується та/або компенсується відповідно до цієї глави, якщо інше не встановлено книгою другою цього Кодексу та/або іншим законом».

Відтак НААУ з метою забезпечення внутрішньої **логічної узгодженості норми** та логічної узгодженості норми з іншими положеннями Цивільного кодексу України (зокрема, ст.ст. 22, 23, ч.1 ст. 280) формулювання ст. 1171-7 ЦК України доцільно викласти в такій редакції:

«Стаття 1171-7. Шкода, завдана порушенням права на честь, гідність, репутацію, приватність, інших особистих прав

1. Порушення права на честь, гідність, репутацію, приватність, інших особистих прав фізичної або юридичної особи, визначених книгою другою цього Кодексу та/або іншим законом, є підставою для відшкодування майнової та/або компенсації моральної шкоди відповідно до цієї глави з урахуванням особливостей, встановлених статтею 280 цього Кодексу та/або іншим законом.

2. Шкода, завдана внаслідок порушення особистих прав особи шляхом поширення про неї недостовірної інформації, відшкодовується та/або компенсується відповідно до цієї глави, якщо інше не встановлено книгою другою цього Кодексу та/або іншим законом».

Отже, НААУ загалом підтримує зусилля із рекодифікації (оновлення) приватного права України. Але наголошує, що такі законодавчі зміни не повинні порушувати наявних прав осіб, а також зумовлювати погіршення якості правового регулювання суспільних відносин. (https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZP_14056.pdf). – 2026. – 08.01).

Проект книги 3 «Речеве право» Цивільного кодексу України

Матеріал на сайті «Національна асоціація адвокатів України»

Зауваження та пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проєкту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією), а саме книги 3 «Речеве право»*

Національною асоціацією адвокатів України (далі – НААУ) було опрацьовано проєкт книги 3 Цивільного кодексу України у зв'язку з їх оновленням (рекодифікацією) (далі – проєкт Закону).

За результатами проведеного правового аналізу проєкту Закону, НААУ вважає за доцільне висловити такі зауваження та пропозиції до нього.

...

Зокрема, хочемо зауважимо на таких аспектах:

1) Щодо глави 22-1 «Загальні положення про речі»

* Матеріал друкується зі скороченнями, повний текст – за посиланням, що надається в кінці повідомлення.

У проєкті Закону пропонується доповнити Книгу 3 «Речеве право» главою 22-1 «Загальні положення про речі». Водночас змістовно тотожні положення вже містяться у Книзі 1 та інтегровані до глави 12 «Загальні положення про об'єкти приватних відносин», що потребує особливої уваги та врахування. Зокрема, у статті 177 вже визначено оборотоздатність об'єктів приватних відносин, тож стаття 315-1, у якій визначається цивільний оборот речей, повторює уже наявні норми.

У результаті відбувається неузгоджене дублювання правових конструкцій.

Водночас у пропонованій редакції взагалі відсутнє правове регулювання майнових прав, хоча в Книзі 1 термін «майно» продовжує зберігатися. Тож враховуючи зазначене, вважаємо доцільним або передбачити визначення «майнових прав» у Книзі 1, або закріпити його у Главі 22-1, вдосконаливши положення та виклавши у такій редакції:

«На майнові права поширюється майновий режим неспоживної речі».

При цьому, у проєкті Закону також відсутній і поділ речей на споживні та неспоживні, що створює правову прогалину та ускладнює застосування низки інститутів речевого права.

У цілому, у проєкті Закону порушена системність викладу положень: наприклад, після загальних положень розміщено главу, предметом регулювання якої стали нерухомі речі, у той час як глава щодо рухомих речей взагалі відсутня. Це зумовлює фрагментарність правового регулювання.

2) Щодо глави 22-2 «Нерухомі речі»

У статті 315-12 земельну ділянку визначено як частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, зареєстрована в Державному земельному кадастрі та має присвоєний відповідний кадастровий номер.

Звертаємо увагу на некоректності наданого визначення та використання нормативно нечіткої характеристики «певне місце розташування». Таке формулювання підлягає уточненню, тож термінологічно доцільніше застосовувати поняття «координати» або «встановлені межі».

У статті 315-13 надано визначення штучно створеної земельної ділянки, якою є споруда, яка створюється у водоймі (...).

Втім, таке визначення є логічно помилковим, адже земельна ділянка не може визначатися спорудою.

При цьому, зазначена стаття містить надмірний рівень деталізації, який є невиправданими та нефункціональним. Такі питання доцільно врегульовувати або спеціальними кодексами (наприклад, у Водному кодексі) або ж окремим законом чи підзаконними актами. Цивільний кодекс має зберігати однорідність, натомість наразі спостерігається дисбаланс: частина статей є занадто загальними (наприклад, щодо поняття майна, де навіть відсутнє визначення майнових прав), а інші навпаки – надмірно детальні, як у даному випадку.

При наданні визначень у статті 315-14 для будівель та споруд порушено послідовність викладу, що ускладнює розуміння положень статті. Споруда вбачається родовим поняттям, тож і її визначення має передувати визначенню будівлі.

Стаття 315-16 «Складові частини нерухомої речі», попри її найменування, не охоплює всі об'єкти нерухомого майна, адже її положення стосуються виключно земельної ділянки. При цьому, за логікою системного викладу ця стаття мала б бути розташована вище.

Стаття 315-17 натомість не передбачає одного з ключових об'єктів нерухомого майна – квартири, попри те, що далі є ціла глава присвячена праву власності на житло, в тому числі квартиру.

3) Щодо глави 22-4 «Загальні положення про володіння»

Пропоновані положення розділу потребують суттєвого уточнення, у тому числі і термінологічного. Зокрема, словосполучення «фактичне володарювання» доцільно замінити на більш стилістично доречне «фактичне панування», а абстрактне «об'єкт володіння» – на «річ або майно». Наголосимо, що термін «об'єкт володіння» є новим і більше ніде далі по тексті проєкту Закону чи окремо не вживається.

Змістовного доопрацювання потребує визначене поняття володіння, оскільки пропоновані положення є внутрішньосуперечливими та не відповідають сучасним потребам правового регулювання. Як відомо, у доктрині існуються дві концепції володіння, спір про застосування яких у проєкті Закону не вирішено.

Частина 1 статті 315-37 закріплює романську концепцію володіння, відповідно до якої володінням визнається таке панування особи над річчю, коли вона ставиться до неї як до своєї власної. Частина 3 цієї ж статті, у свою чергу, містить елементи германської концепції, за якою володіння здійснюється від власного імені або ж в своєму інтересі, що відповідає сучасним стандартам та застосовується в більшості європейський країн.

Тож положення статті є неузгодженими і потребують уточнення з застосуванням єдиного підходу. Наявний дисбаланс унеможливорює єдине тлумачення норм та перешкоджає ефективному захисту володіння. Критично важливо правильно і системно відобразити поняття володіння!

Окрім іншого, необхідно уточнити пропоновані статті, у яких визначити, що лише незаконне володіння поділяється на добросовісне та недобросовісне. В питання видів володіння, наведених у проєкті Закону, відсутня системність як така. Для практичного застосування це буде становити неймовірну проблему і породжуватиме лише спори і безкінечні зміни правових позицій. Наголошуємо, що загалом треба більше чіткості та однозначності в цій книзі ЦК!

4) Щодо глави 28-1 «Право періодичної власності»

Запропоноване регулювання права періодичної власності містить істотні концептуальні та системні недоліки, що потребують усунення. Передусім із положень не вбачається відмінностей між правом періодичної власності та орендою. За відсутності чітких критеріїв розмежування інститутів створюється ризик неоднозначного тлумачення та правозастосування.

У тексті проєкту Закону у цілому не визначено, які саме суспільні відносини підлягають врегулюванню. Такий підхід створює правову невизначеність: у системному зв'язку зміст статей 385-2 та 385-3 може бути розтлумачений таким чином, що на туристичні заклади покладається обов'язок реєстрації в державному реєстрі речових прав періодичне користування готельними номерами та іншим майном – наприклад, шезлонгами.

Такий механізм є непропорційним та надмірним, суперечить принципу ефективності правового регулювання та неминує спричинити негативну реакцію з боку бізнесу та суспільства в цілому.

Таким чином, інститут періодичної власності потребує суттєвого доопрацювання. Передусім треба визначити сферу його застосування і мету запровадження цього інституту!

5) Щодо глави 29-1 «Фідучіарний фонд»

У пропонуванні редакції глави 29-1 «Фідучіарний фонд» привертає увагу низка суперечливих положень.

Передусім у частині 2 статті 394-1 передбачено можливість створення фідучіарного фонду на підставі рішення суду. Така конструкція вбачається надмірним втручанням у право власності, оскільки допускає формування фонду без волевиявлення власника. Такі положення суперечать європейським стандартам правового регулювання.

Визначені статтею 394-12 істотні умови договору фідучіарного управління майном, попри їх значний перелік, не передбачає однієї з ключових умов – визначення відповідальності сторін договору та учасників фонду. При цьому стаття 394-25 містить лише загальне положення про відповідальність управителя перед засновником та вигодонабувачем.

Тож положення сформульовані узагальнено та не забезпечують правову визначеність.

6) Щодо глави 30-1 «Узуфрукт»

У проєкті Закону залишаються суттєві прогалини правового регулювання, зокрема щодо повернення неспоживної речі, не визначено критеріїв «розумного строку» для повернення споживної речі або сплати її вартості. Використання оціночної категорії створює правову невизначеність, що може зумовити зловживання та суперечності у судовій практиці.

У статті 396-8 врегульовано питання відчуження узуфрукта, однак частина 2 цієї статті містить юридично некоректне формулювання: згода власника на відчуження узуфрукта є обов'язковою, якщо предметом узуфрукта є земельна ділянка, призначена для ведення сільського господарства, або нерухома річ, яка використовується для здійснення підприємницької діяльності.

За доцільне вбачається виключити частину норми «яка використовується для здійснення підприємницької діяльності».

7) Щодо глави 33-1 «Переважна купівля нерухомої речі»

Запропоноване нормативне регулювання переважного права купівлі нерухомої речі містить істотні недоліки змістовного та техніко-юридичного характеру. Норми сформульовані непослідовно, позбавлені внутрішньої логіки, містять неузгодженості між собою, що унеможлиблює їх належне правозастосування.

Зокрема, у частині 1 статті 412-3 використовується некоректний термін «третя особа», який традиційно у процесуальному праві застосовується до суб'єкта, який не є стороною правочину, а лише пов'язаний із його наслідками. Покупець натомість є стороною договору.

Запрограмована редакція глави сформульована таким чином, що не дають можливості зрозуміти суб'єкта переважного права, моменту його виникнення, належну процедуру повідомлення та реалізації такого права. Положення є фрагментарним та не чіткими, не дозволяють сформулювати правильний алгоритм дій.

Положення статті 412-10 створює можливість тривалого блокування державної реєстрації права власності, що, у свою чергу, відкриває простір для зловживань.

Зрештою треба розібратися з термінологією – «переважне право купівлі» чи «переважна купівля», оскільки в проекті Закону вживаються обидва терміни...

8) Щодо інших положень проекту Закону

В подальших положеннях проекту Закону порушення системності і логіки викладу продовжують спостерігатися. Наприклад, пропонувані редакції ст. 377-1 і ст. 377-2 доцільніше було включити до глави, яка регулює підстави набуття права власності, а не розміщувати їх у главі про землю; в ч. 2 ст. 400-1 згадуються загальні положення про обмежені речеві права, водночас таку главу було виключено; ст. 407 містить дублювання частини 4, зміст яких відмінний; глави щодо правового регулювання емфітевзису та суперфіцію були розділені главою щодо переважної купівлі нерухомої речі (хоча логічним є їх розміщення одна за одною).

...

Водночас, користуючись нагодою, пропонуємо для розгляду пропозиції змін до цивільного законодавства в тій частині ЦК, яка є чинною наразі, але була залишена поза увагою розробників проекту Закону:

1) щодо ст. 344 ЦК України: вбачається доцільним виключити абзац перший ч. 3 ст. 344, оскільки у випадку, якщо «особа заволоділа майном на підставі договору з його власником», про набувальну давність йтися не може, адже така особа не може бути добросовісним володільцем, тобто особою, яка не знала і не могла знати про відсутність у неї відповідних прав. При цьому другий абзац містить норму про строк, яка за своїм змістом є загальною, а не стосується саме випадку заволодіння майном на підставі договору. Тому доцільно виокремити цю норму в окремій частині. Також вбачається необхідним запровадити так звану «екстраординарну набувальну давність», тривалість якої встановити суттєво довшою, ніж для звичайної. Зважаючи на сучасний розвиток суспільних відносин і їх цифровізацію, швидкість обміну інформацією, такий строк не варто робити удвічі довшим за звичайну набувальну давність (як це наразі має місце у більшості європейських країн). Відтак, вважаємо, що для нерухомості це має бути 15 років, для рухомості – 6 років. Мета інституту екстраординарної набувальної давності полягає в поверненні в оборот тих речей, які вибули з нього і «зависли», тобто не можуть бути витребувані власником

(через пропуск позовної давності чи з інших причин) або ж визнані за володільцем (через брак добросовісності).

Пропонована редакція частини 3-1: *«3-1. Особа, яка відкрито та безперервно володіла нерухомим майном протягом п'ятнадцяти років або рухомим майном – протягом шести років без правової підстави такого володіння (безтитульне володіння), набуває право власності на це майно, незалежно від добросовісності заволодіння ним (екстраординарна набувальна давність)».*

2) щодо ст. 364 ЦК: особливу увагу звертаємо на недоцільність і навіть неконституційність механізму, викладеного в частині 2 статті 364 чинної редакції ЦК України. Ця норма передбачає присудження співвласникові частки у спільному майні всупереч його волі та стягнення з нього грошової компенсації на користь іншого співвласника. Абсолютно неможливою є ситуація, за якої особа стає власником майна всупереч волевиявленню. Така норми відсутня в жодній з країн Європи. У ст. 319 ЦК України передбачено, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Більш того, як вбачається зі змісту глави 24 ЦК України, що присвячена набуттю права власності, кожна з підстав набуття права власності передбачає волевиявлення особи, яка набуває майно. Припинити власність всупереч волі особи можливо, а зробити особу власником всупереч волі – неприпустимо. Але саме така норма наразі є чинною.

В абсолютній більшості держав-членів ЄС перелік способів поділу майна включає: (1) поділ майна в натурі, який в науці також називається фізичним поділом, (2) присудження речі одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку сплатити компенсацію другому з подружжя, яке може забезпечуватися широким колом засобів, (3) цивільний поділ, тобто продаж спільної речі, який зазвичай відбувається з публічних торгів (відкритого аукціону) з подальшим розподілом між співвласниками отриманих коштів. Доцільно запозичити європейський досвід правової регламентації способів поділу спільного майна та чітко передбачити: (1) недопустимість залишення неподільної речі у спільній частковій власності у разі виникнення між співвласниками судового спору; (2) запровадження такого способу поділу як продаж з публічних торгів (відкритого аукціону) за рішенням суду об'єкта права спільної власності (як це, наприклад, має місце для предмета іпотеки).

Також доцільно закріпити правило, за яким особа не може бути примушена залишатися співвласником майна, але з певних підстав суд може відтермінувати поділ спільного майна на чітко визначений строк. Метою такого положення є повернення речі в цивільний оборот якомога швидше, а не зберігання їх у спільній частковій власності, у зв'язку з чим такі речі фактично виключаються з цивільного обороту.

3) щодо ст. 368 ЦК: в книзі Сімейне право закладаються особливості здійснення прав щодо спільного майна подружжя.

Тому пропонуємо врахувати це і викласти ч. 3 у такій редакції: *«3. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю і здійснюється з урахуванням положень книги «Сімейне право», якщо інше не встановлено договором або законом».*

4) щодо ст. 377 ЦК: наразі у проєкті Закону передбачається два взаємовиключні підходи, за одним із яких будівля слідує за землею, а за іншим навпаки – земля слідує за будівлею.

Вважаємо, що земля є домінуючим об'єктом. Відповідно до такого сприйняття має передбачатися таке: (1) зміна власника будівлі не змінює власника землі – тобто до власника будівлі переходить право користування, а не власності на землю; (2) як крайній захід може здійснюватися перехід власності, але обов'язково на оплатній основі (а не як наразі безоплатно); (3) має відображатися підхід, за яким до власника будівлі переходить право користування (чи як виняток право власності) не на всю ділянку (або ж пропорційно до частки співвласника), а лише в тій частині, яка потрібна для обслуговування будівлі. (https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ZP_rechove_pravo.pdf). – 2026. – 02.01).

ЕКОНОМІЧНА ТА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Реєстрація платників єдиного податку платниками податку на додану вартість

Матеріал на сайті «Українська рада бізнесу»

Бізнес-об'єднання виступили проти обов'язкової реєстрації ФОП платниками ПДВ

Ми, представники 17 коаліцій бізнес-об'єднань (БО), до складу яких входить понад 500 бізнес-об'єднань МСБ, які об'єднались у Альянс БО, усвідомлюючи спільну відповідальність за відновлення, збереження та сталий розвиток економіки України, звертаємося до Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної ради України та Міністерства фінансів України із таким:

Міністерство фінансів України 18 грудня 2025 року оприлюднило проєкт Закону України «**Про внесення змін до податкового кодексу України щодо реєстрації платників єдиного податку платниками податку на додану вартість**» та відповідний аналіз регуляторного впливу (АРВ).

Бізнес-об'єднання Альянсу занепокоєні ініціативою Мінфіну щодо «скасування пільги для реєстрації платника ПДВ», яке, стосується платників єдиного податку та встановлення для них порогу обов'язкового переходу на ПДВ. Його реалізація спричинить вкрай негативні наслідки для економіки країни. Зокрема:

1.1. Адміністративний шок для мікробізнесу. ПДВ – це суттєво складніший облік, звітність, ризики помилок, потреба у професійному супроводі та додаткові витрати. Для мікробізнесу це часто означає: закриття, тінізацію або штучне заниження обороту, аби не «перестрибнути поріг». За оцінками незалежних аналітичних центрів – додаткові контрпродуктивні витрати підприємців на облік та адміністрування податків будуть складати 61-115 млрд грн на рік.

1.2. Ризики блокування податкових накладних та касові розриви. Проблема зупинок/блокувань податкових накладних і складність процедур розблокування – реальний досвід діючих платників ПДВ. Масове розширення кола платників ПДВ без попереднього гарантованого усунення цих ризиків призведе до касових розривів, конфліктів із контрагентами, зриву поставок і втрат як для бізнесу, так і для бюджету.

1.3. Негативний ефект для бюджетів місцевих громад. Спрощена система є одним із ключових джерел стабільних надходжень у громадах. Будь-які рішення, що провокують закриття ФОПів, скорочення оборотів або перехід у тінь – матимуть наслідок у вигляді падіння місцевих доходів, а отже – послаблення спроможності громад забезпечувати базові послуги в умовах війни.

1.4. Особливо небезпечною ініціатива є для прифронтових і постраждалих регіонів. У прифронтових громадах бізнес працює під обстрілами, з перебоями електропостачання й логістики, дефіцитом кадрів і платоспроможного попиту. Додатковий податковий та адміністративний тиск тут означає не «детінізацію», а скорочення підприємництва. Для таких регіонів потрібні спеціальні умови та винятки, а не «однакові правила для всіх».

1.5. Відсутність довіри без публічних моделей і розрахунків. Податкові зміни такого масштабу мають прийматися лише після відкритого моделювання сценаріїв та оцінки наслідків для всіх стейкхолдерів: як зміняться ціни, які будуть втрати для місцевих бюджетів, які витрати адміністрування для платників та держави тощо. Підхід «спочатку введемо – потім подивимось» неприйнятний у воєнній економіці.

Задекларованою метою зазначеного законопроєкту є забезпечення надходжень до Державного бюджету, вирівнювання конкуренції та боротьба зі схемами. Для досягнення заявленої мети представники Альянсу вважають за необхідне:

- на законодавчому рівні запровадити чіткі критерії трудових відносин для мінімізації схеми «ФОП замість найму» та окремого чіткого набору критеріїв для мінімізації схем «дроблення»;

- забезпечити здійснення системного контролю за платниками податків у секторах з високим ступенем зловживань та аналіз ланцюгів постачання, забезпечити щомісячну публікацію інформації щодо середніх заробітних плат та податкового навантаження у топ-50 суб'єктів у найбільш ризикових галузях;
- провести повне перезавантаження комісіями за участі міжнародних експертів Державної податкової служби та Служби фінансового моніторингу, прискорити перезавантаження Державної митної служби відповідно до прийнятого Закону;
- законодавчо закріпити якісні КРІ для БЕБ, ДПС, ДМС, які мають бути спрямовані на мінімізацію tax gap;
- зробити обов'язковими до виконання критерії НБУ щодо «кущів ФОПів», які на цей час доведені до банків лише як рекомендовані. Необхідно також прийняття закону щодо «дропів», зокрема запровадження реєстру дропів – законопроект НБУ;
- важливим для мінімізації схем по приховуванню реальних оборотів є запровадження економічних стимулів для покупців підакцизної продукції отримувати фіскальний чек (лотереї фіскальних чеків, фінансові стимули споживачів).

Пропонуємо:

- Кабінету Міністрів України ініціювати перегляд Національної стратегії доходів у частині підходів до спрощеної системи та ПДВ, виключивши рішення, що фактично спрямовані на згортання спрощеної системи через розширення ПДВ зобов'язань для малих платників. Законопроект щодо «ПДВ для спрощеної системи оподаткування» – не вносити у Верховну Раду.
- Перед будь-яким розширенням кола платників ПДВ – необхідно забезпечити радикальне спрощення адміністрування ПДВ для вже діючих платників: максимальну автоматизацію процедур, зменшення ручного втручання, прозорі та стабільні критерії ризику, передбачувані строки розгляду документів, ефективні механізми оскарження та зниження практики блокування податкових накладних.
- Уряд має запровадити спрощену систему обліку та звітності для мікро– та малого підприємництва на загальній системі оподаткування, яка дозволить підприємствам добровільно масштабуватися та переходити зі спрощеної системи без адміністративного шоку. Це – конструктивна альтернатива примусовому розширенню ПДВ на малий бізнес.
- Запровадити мораторій на будь-яке збільшення податкового та адміністративного навантаження на прифронтові бізнеси до завершення воєнного стану та плюс 12 місяців після цього.

Окремо наголошуємо на необхідності ініціювати консультації з МВФ та іншими міжнародними партнерами щодо перегляду/модернізації відповідних зобов'язань у частині ПДВ для платників єдиного податку та із врахуванням поточної безпекової ситуації. Україна має запропонувати альтернативний пакет prior actions, який дає реальний фіскальний ефект без знищення мікро– та малого бізнесу: anti-abuse норми проти дроблення та «ФОП замість найму», реформа адміністрування ПДВ, перезавантаження ДПС/ДМС та вимірювані КРІ спрямовані на скорочення tax gap.

Представники Альянсу закликають представників влади врахувати застереження та пропозиції, зазначені у зверненні, та розпочати фаховий інклюзивний діалог бізнесу та влади для напрацювання збалансованих проєктів щодо економічної та податкової політики. (<https://urb.org.ua/biznes-ob%ca%bc%d1%94dnannya-vistupili-proti-obov%ca%bcyazkovo%d1%97-re%d1%94straczi%d1%97-fop-platnikami-pdv/>). – 2026. – 26.01).

ДОСЛІДНИЦЬКА СЛУЖБА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА НБУВ

**ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ:
ГРОМАДСЬКЕ ОБГОВОРЕННЯ
/ моніторинг інформаційного поля /**

№ 1 (січень 2026)

Укладачі:

Н. Іванова (відповідальна за випуск),
О. Гаранін, О. Каращук, С. Юхно.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.